Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

Proletari din toate țările, uniți-vă!

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

LUCEAFĂRUL

ANUL XI
Nr. 48 (344)
Sîmbătă, 30 noiembrie 1968
8 pagini — 1 leu

SEMICENTENARUL UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

Transilvania în unitatea spirituală

Este nu numai o ușurință, dar și o eroare, să limităm discuția despre contribuția Transilvaniei la cultura noastră la o semnalare a numărului mare de scriitori proveniți din această parte a țării: Olahus, Budai-Deleanu, Maiorescu, G. Coșbuc, Ion Slavici, Șt. O. Iosif, Goga, Blaga, Rebreanu, Ion Agîrbiceanu, Pavel Dan și alții. Moldova a produs și ea pe Cantemir, pe Eminescu, pe Creangă, pe Sadoveanu, Muntenia, pe Heliade, pe Bălcescu..., așa că nici numărul, nici „valoarea" nu sînt decisive. Lucrurile esențiale, nu o dată observate, sînt altele.

Înainte de orice, este conștiința transilvănenilor că formează, la un loc cu cei de dincoace de munți, o unitate spirituală. Această conștiință, mai veche decît Școala Ardeleană o găsim la Nicolae Olahus foarte limpede. Coșbuc, Slavici, Goga, au trecut „în țară" fără sentimentul că lasă în urmă străinătatea; ei s-au și întors ca să promoveze mai departe ideea de unitate. Dar aceeași conștiință o au românii de dincoace, începînd cu cronicarii și cu Cantemir. Eminescu s-a dus la Blaj convins că se află acolo un centru al spiritualității românești iar Titu Maiorescu a înscris ca punct important în programul său Transilvania. Nimănui nu i-a trecut vreodată prin minte că Transilvania este mai puțin „specifică" decît celelalte provincii; timp de secole a existat o despărțire administrativă arbitrară între Transilvania și Țara Românească sau Moldova, dar ea n-a distrus sentimentul de unitate adîncă și esențială.

O dovadă este și faptul că mai mulți sînt aceia care au văzut inima specificității noastre naționale în părțile din vecinătatea munților decît aceia care au comparat între ele provinciile. „Datul primordial" sau „nota specifică primordială" sînt de căutat, după G. Călinescu, „la românii din centru". Astfel de afirmații arată clar în ce măsură conștiința românească a depășit granițele administrative cînd a fost vorba să se mărturisească. Zona „cea mai specifică" dacă e Transilvania, Moldova, sau Muntenia, — e o problemă de nuanțe, în mod sigur însă ea coboară în lungul Carpaților, din Nord în Banat, ca și cum românii ar fi simțit că arcul Carpaților reprezintă coloana vertebrală a ființei lor naționale. Ceea ce este, simbolic, Nilul pentru egipteni, sînt Carpații pentru noi, nu desigur, în plan economic, dar în plan spiritual. Ultima rezistență a dacilor a fost în Carpați, din fața barbarilor și a turcilor ne-am retras în munți. Mijlocul nostru de apărare a fost ieșirea temporară dintr-o istorie potrivnică prin refugiul în munți. S-a întîmplat să fim despărțiți prin granițe arbitrare, să ne lipsească o parte sau alta a țării: niciodată n-am pierdut Carpații, în jurul cărora ne-am strîns, în clipele de restriște, ca și cum am fi simțit că ei sînt nervul nostru vital. Mișcarea aceasta dinspre cîmpie spre munte e tot atît de veche și de fundamentală ca și transhumanța. Primele noastre capitale s-au clădit sub protecția munților. Limba care s-a impus ca limbă literară este aceea vorbită în prealma munților, nu în regiunile extremiste, nici chiar în Moldova care a creat atîtea valori. Cine spune Dacia, spune Carpații. Conștiința participării tuturor provinciilor la o unică structură spirituală a fost totdeauna mai puternică decît conștiința deosebirilor, decît regionalismul.

Dar chiar ritmul interior al dezvoltării culturii noastre moderne arată că Transilvania a fost un factor activ și fundamental. Din cele trei momente principale prin care trece cultura secolului al XIX-lea, două sînt dominate de spiritul Transilvaniei. De aici pleacă, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prima mare mișcare de afirmare națională. Primele școli din Muntenia și Moldova se nasc sub inspirație ardeleană. Gh. Lazăr este dascălul lui Heliade. De la 1770 la 1830 cultura românească are principala ei rădăcină în Transilvania. Afirmarea latinității noastre înseamnă acum afirmarea specificității și a continuității noastre. Școala Ardeleană este „dogmatică" în sensul că pune accentul pe notele specifice, eliminînd (uneori abuziv) pe acelea nespecifice. Dar exagerările erau inerente. Generația următoare, care va face revoluția de la 1848, este condusă de un alt spirit și reprezintă, în multe privințe, antiteza necesară. Deschiderea spre Europa pare generației lui Alecsandri și Kogălniceanu, mai însemnată decît afirmarea originalității. Am copiat noi revoluția după alții? Chiar dacă n-am copiat-o, ea a fost rodul unui puternic internaționalism al valorilor. Mijlocul secolului al XIX-lea se caracterizează în toată Europa prin spirit revoluționar, internaționalist și antidogmatic. Imitația și libera circulație a valorilor sînt mai tari decît specificul și conservatorismul. Transilvania, ca provincie înglobată în imperiul habsburgic, este departe de frămîntările de dincoace de munți. Între Avram Iancu și Bălcescu este o profundă deosebire. În sfîrșit, era necesar ca această stare de lucruri să fie depășită: epoca lui Maiorescu va avea multe din atributele unei sinteze. Se revine la rigoare, la „dogmatismul" ardelenilor, sînt repudiate formele fără fond, ca o imitație după Occident. Spiritul transilvănean e vizibil la ardeleni curați ca Slavici sau Coșbuc, deopotrivă ca și la moldoveni ca Eminescu ori Creangă. Eminescu face din Mureșanu un profet. Titu Maiorescu, însuși este ardelean, și prin origine, dar și prin rigoare. Dar el este și balanța cea mai exactă a saltului care s-a produs, căci deceniile 7—8 nu repetă pur și simplu epoca Școlii Ardelene. Adept al specificului național „în marginile adevărului", Maiorescu a fost învinuit de „cosmopolitism" tocmai de cei care credeau, la 1867, că se poate reînvia situația de la 1799. Dreptatea e de partea lui Maiorescu: istoria nu repetă și nu se întoarce, ea este o asumare critică a trecutului.

Sărbătorim cincizeci de ani de la Unirea Transilvaniei cu România: vedem în evenimentul fundamental al Unirii punerea de acord a unității administrative cu aceea spirituală și sufletească, milenară și niciodată pusă la îndoială.

Nicolae MANOLESCU

TIMOTEI CIPARIU

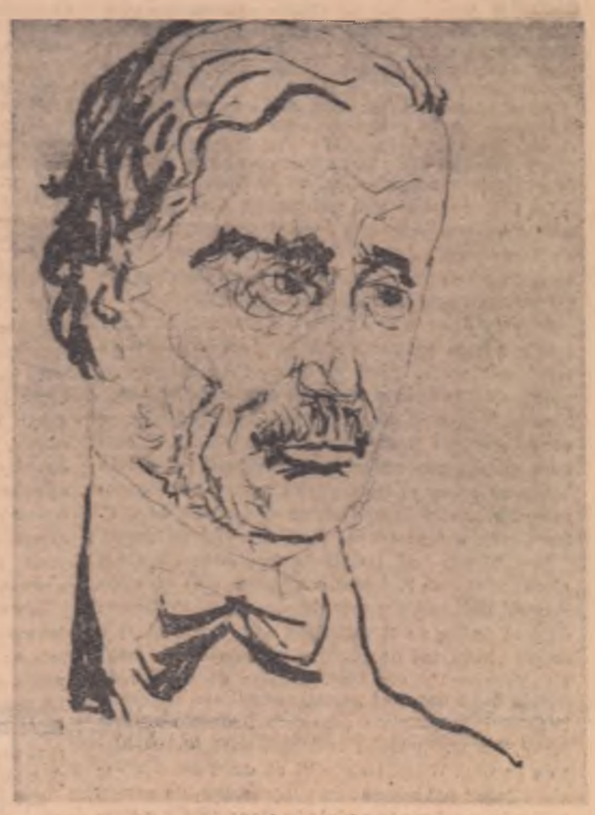

GEORGE BARIȚ

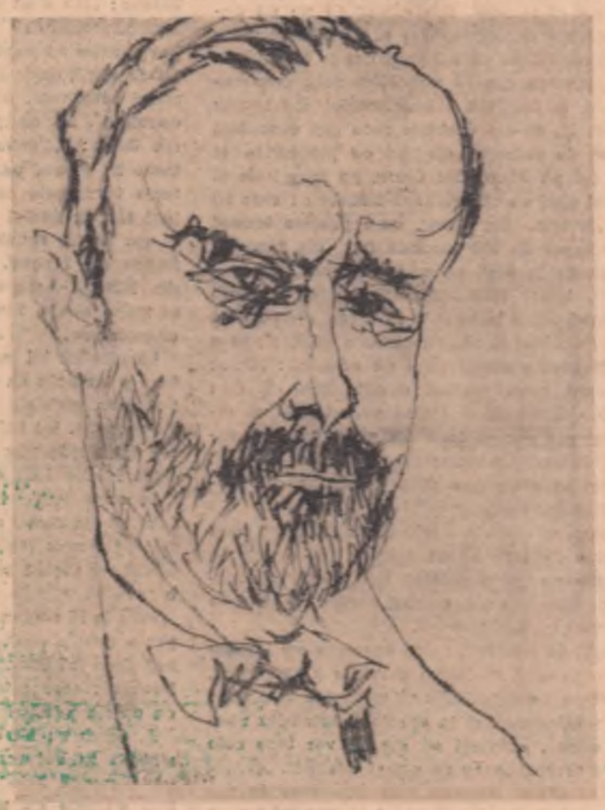

A. T. LAURIAN

OCTAVIAN GOGA

Desene de EUGEN DRAGUȚESCU

Acel om

Acel om mistuit de-o mare credință
A fost erou, sfînt și martir.

El n-a ținut cuvîntări despre luptă
Și viața și-a dat-o luptînd.

El n-a ținut cuvîntări despre patrie
Și patria s-a hrănit cu sîngele lui.

El n-a visat niciodată statuie
Și toți sîntem pietre în statuia lui.

Geo BOGZA

Mihail Sadoveanu:

„Ne-a rămas de la cronicarii noștri cei vechi o istorisire despre descălecatul dintîi al Moldovei...

...Această expediție de vînătoare a unui voievod de la Maramureș cu numele Dragoș a luminat înțelegerea și cunoașterea sa și a soților săi, a unui rai de lunci și pășuni neștiute încă și nestricate, și a unui pămînt feciorelnic plin de îmbielșugare. Așa că pe calea pe care au urmat-o vînătorii de bouri au venit, nu tîrzie vreme, păstorii..."

Cîntarea Întoarcerii Moroșenilor în Țara Moldovei

Bubuie din gomăn lung prelung
Bunicul Manole cel Mare;
Bătrînii pe tineri i-ajung
În urcuș, spre soare-răsare.

Grăbesc, după sarici, țigăi și birsănci —
Lin pălind se îngînă tălanci,
Zăvozi cu ragili de-oțel la grumazi
Adulmecă taina sihlei de brazi.

Zvon pe Ineu și alți înalți munți;
Cine știe de unde, cu turmele,
Rătăcitori ciobani cărunți
Încurcaseră sub neguri urmele...

În acea zi se-nșirau pe vechi poteci
În pisc la popasul Tătarilor,
Zbiară-n Prislop, la burcuturile reci,
Binecuvîntarea magarilor.

Așa se duc ca-nspre Rusalim
După prorocia slovei,
Unde dorm strămoșii în țintirim
La Bistrița, în Țara Moldovei.

Trecuseră de zeci de ori anii,
Cocorii și rîndunelele,
De cînd pribegeau, sărmanii,
Întrebînd vîntul și stelele.

Învîrtejiseră în saraiuri blînde
Vijelii de joc și fier căpcăunii.
Iar după ei umbre flămînde
Urlau spre paloșul lunii.

La apa poreclită Vaseră
Feciorii acum chiuiau ca mirii,
Căci din buciume bacii cîntaseră
Primăvara nouă a izbăvirii.

Alți fericiți, sub molizi și scoruși,
Din cîmpoi ori din naiuri
Se jeluiau singuri loru-și,
Visînd prevestitele raiuri.

Înșiră, tu, poiană, în crengi, beteală
Copilelor și zînelor găteală,
Și flori feciorilor în cale ține-le,
Să-și păuneze căpățînele.

Înflorit-au oare ghiocei în plai
Unde fulgeră aur soarele?
Ba și-a scos badea nostru Neculai
Miorii și mioarele.

Acolo, strănutînd iese din somn
La soare nou moș Martin, ca-n tot anul,
Și se-nchină slăvitului său domn
Călimanul.

(Citatul și poezia din „Prislop", volumul „Mărturisiri")

„Înriurirea Şcoalei transilvane asupra stilului nostru a fost cu atît mai firească cu cît tot începutul nostru de cultură — bun, rău, cum este — îl datorim ei. Şcoalele (Lazăr, Laurian), ştiinţa (Cipariu), jurnalele (Bariţ şi Mureşanu) au fost începute sau cel puţin susţinute de ei, merit cunoscut şi recunoscut al confraţilor noştri de peste Carpaţi."

TITU MAIORESCU
1872

IANCU DE HUNEDOARA

Amintiri de la înfiinţarea „LUCEAFĂRULUI" TRANSILVAN (1902)

Fără îndoială că apariţia revistei „Luceafărul" la Budapesta în 1902 şi mişcarea din jurul ei în decursul celor 12 ani de existenţă a fost un eveniment în literatura românească din Transilvania. Reuşita aceasta „a făcut adevărată epocă în beletristica românească, contribuind mai mult decît toate discursurile oamenilor politici ardeleni laolaltă, la cimentarea conştiinţei noastre naţionale şi la reintegrarea Românilor din toate unghiurile între graniţele lor firesti".

Anul 1902 este anul trezirii unui suflu nou naţional cultural, nu numai la tineretul universitar român, ci şi în viaţa publică românească. Chiar şi în America, unde Românii întemeiară primele societăţi culturale. În aceiaşi zi se întemeiază astfel în Homestăd (Pensilvania) societatea „Vulturul", iar în Cleveland (Ohio) societatea „Carpatina". În anul următor 1903, dr Aurel Vlad intră în parlamentul din Budapesta, ca deputat român ales în circumscripţia Ilia, inaugurînd curentul activist care duce în 1905 în parlamentul maghiar 14 deputaţi români „activişti".

Ecoul mişcării studenţilor români din Budapesta în opinia publică şi importanţa revistei lor a fost remarcată în repetate rînduri de cronicarii literari ai vremii şi de mai tîrziu, nu numai în Transilvania, ci şi în Vechiul Regat. S-au făcut pe seama ei felurite aprecieri, unele juste şi reale, altele exagerate, scoţîndu-se în general în evidenţă, pe bună dreptate, meritele celor ce au creat-o şi au săvîrşit o muncă excepţională punînd mare osteneală pentru trăinicia şi pentru prestigiul ei, cum a fost la început Aurel P. Bănuţ şi Octavian Goga, iar mai apoi Octavian Tăslăuanu.

Asupra înfiinţării revistei unii scriitori au făcut însă însemnări care nu corespund întru totul realităţii.

Necunoscînd frămîntările juvenile, dar pline de entuziasm ale unui grup de tineri dornici să dea viaţă acestei reviste, zămislirea ei a fost atribuită adeseori unor persoane în afara acestui grup, fapt care nedreptăţeşte pe aceşti tineri care şi-au dat adeziunea întregului elan pe acest altar, dintre care unii au avut şi o contribuţie preţioasă care nu se cuvine să fie nesocotită.

Cum subsemnatul am făcut parte din comitetul de zece chiar de la început, cunoscînd deci toate momentele din jurul înfiripării acestei reviste, m-am socotit dator să lămuresc aceste momente şi să le consemnez în toată realitatea lor. Evident, faptul acesta nu are o importanţă deosebită pentru elementele de valoare literară ale revistei, în întregul ei ansamblu. Ea s-a impus prin scriitorii care au colaborat, prin hărnicia redacţiei din întregul decurs al vieţii ei şi prin concepţiile literare superioare, care au dat viaţă cunoscutului curent din jurul revistei.

Pentru cronicarul istoric au însă importanţă şi împrejurările secundare, care au făcut posibilă zămislirea revistei şi punerea ei pe temelii sigure. Departe de mine gîndul de a face cuiva vreun crîmpei de incriminare sau vreo obiecţiune de preocupări unilaterale. Socot însă că noi, care am dat viaţă revistei, sîntem datori să fixăm pentru cronica vremii faptele în lumina lor reală şi adevărată.

★

În preajma anului 1902 se creiase în sînul tineretului român din Transilvania un pronunţat curent de preocupări literare, alimentat şi de revistele din Vechiul Regat, în special de „Semănătorul" profesorului N. Iorga, care pe diferite căi treceau graniţa de la Predeal, fiind aşteptate şi citite cu înfrigurare de acest tineret, concentrat mai ales în jurul celor două universităţi de la Cluj şi de la Budapesta.

Preocupările acestea erau mai pronunţate la Budapesta, unde se găseau pe atunci Octavian Goga., Ion Lupaş, Ion Lapedatu, Ion Agîrbiceanu şi alţi tineri, al căror nume începuse să se remarce în gazetele româneşti din Transilvania.

La Cluj curentul era mai potolit, fără să se fi evidenţiat mai pronunţat vreun student în astfel de preocupări, în afară de Ion Scurtu, care îşi făcuse de pe atunci un nume bun în publicistica românească. Societatea românească din Cluj era împărţită în două tabere, care se măcinau în lupte sterile pentru prioritate în conducera destinelor româneşti locale. Tinerii universitari români erau şi ei angajaţi în aceste tabere şi opinia publică sărbătorea mai ales pe „luptătorii naţionali" cum erau Gheorghe Novacovici, Lucian Bolcaş şi alţii care puseseră o cunună pe mormîntul lui Avram Iancu la Ţebea şi care, pentru motive politice, fuseseră eliminaţi de la Oradea şi veniseră la Cluj. Ion Scurtu a plecat apoi şi el din Cluj la Lipsca.

În Cluj era însă înscris la facultatea de drept studentul Aurel P. Bănuţ, un suflet ales şi entuziasmat de ideal naţional. Moştenise ca student în anul al doilea de la răposatul său bunic dinspre mamă cîteva mii de coorane aur, depuse la banca „Economul" din Cluj. Împins de dorinţa de a face ceva deosebit pentru neamul său cu aceşti bani şi influenţat de accentele literare de peste munţi, l-a ispitit ideea înfiinţării unei reviste literare la Cluj. Îl ispitea gîndul că dacă cei din Vechiul Regat pot scoate mai multe reviste, de ce n-ar putea face măcar una pleiada respectabilă a tineretului din Transilvania.

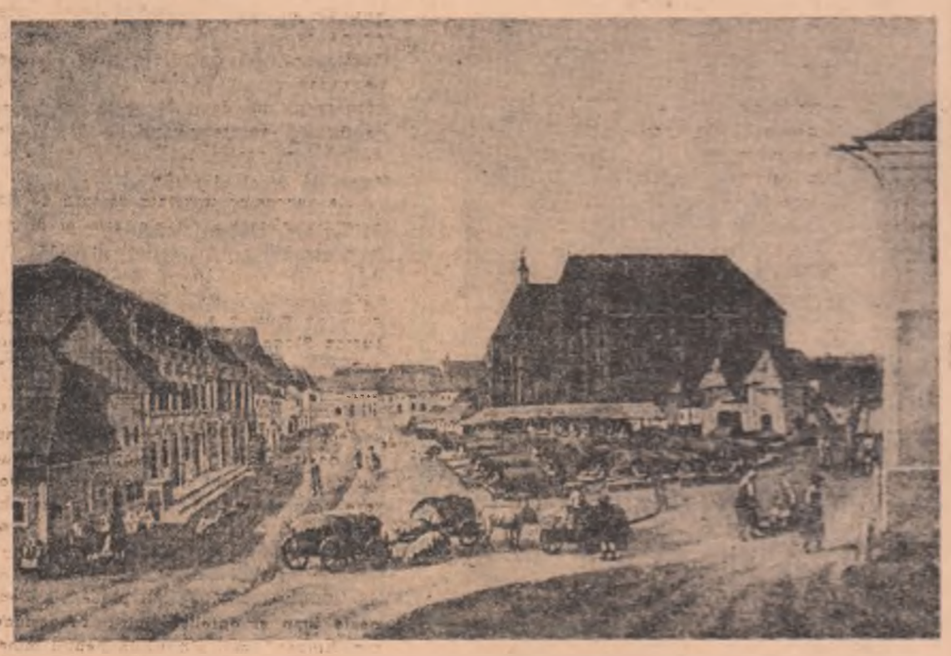

Piaţa Clujului la începutul secolului al XIX-lea
Pictură în ulei de F. Jaschke

Dar mediul din Cluj nu era prielnic, aceasta şi pentru faptul că autorităţile locale erau refractare faţă de orice mişcare de emancipare românească. Tatonările lui Aurel P. Bănuţ printre tinerii din Cluj în vederea înfiinţării revistei au fost întîmpinate cu neîncredere şi uneori chiar cu indiferenţă.

La Budapesta, oraş cu patină internaţională, atît mişcările politice româneşti, al căror cartier general era cafeneaua „Jaegerhorn", cît şi manifestările culturale erau mai îngăduite şi mai puţin supravegheate decît în micul Cluj. Aci la Budapesta, cu tineri care începuseră să se remarce în opinia publică prin scrisul lor, atmosfera era alta, mai dezgheţată.

Şi atunci, în Ianuarie 1902, în pragul semestrului al doilea al anului şcolar, Aurel P. Bănuţ a venit la facultatea de drept din Budapesta. Gîndul scoaterii revistei, care îl muncea zi şi noapte de mai bine de un an, l-a comunicat mai întîi prietenului nostru Ion Montani, fost mai tîrziu redactor la „Tribuna" şi apoi director la „Românul" din Arad, plănuind împreună realizarea revistei.

Nădejdile i-au sporit şi prin faptul că la 1 Martie 1902, tipograful Dimitrie Bîrăuţiu, dotat de natură cu o minte ageră, cu isteţime deosebită şi cu spirit de iniţiativă îndrăzneţ, şi-a inaugurat în Budapesta, în strada Vorosmarty nr 60 a, o tipografie românească proprie, asortată cu tot utilajul modern, editînd mai departe gazeta sa poporală „Poporul Român" începută într-o tipografie străină la 3 octombrie 1901. Gazeta aceasta se ridicase în decursul unui singur an la un tiraj de 12.000 de exemplare, plasate mai întîi în Banat. Rolul acestei gazete în sprijinirea politicii „activiste", inaugurate de dr. Aurel Vlad, a fost deosebit de important, mai ales că venea din capitala ţării.

Într-una din zilele lui Aprilie, Bănuţ, adus de Montani la o şedinţă a societăţii studenţeşti „Petru Maior", a făcut cunoştinţă cu studenţii societăţii, după ce zvonul despre intenţia sa cu revista, se răspîndise deja în sînul acestei studentimi. Nu era însă aci locul potrivit pentru asemenea întreprinderi. Atunci Bănuţ a făcut apel la tinerii care începuseră să se îndeletnicească cu scrisul şi cu gazetăria, invitîndu-i la o consfătuire în locuinţa sa din strada Üllöi Nr. 21. La sfat ne-am prezentat 13 inşi: Alexandru Ciura, Octavian Goga, Ion Lupaş, Octavian Prie, Dionisie Stoica, Sebastian Stanca, toţi studenţi în litere, Ion Lapedatu, student la Academia superioară Comercială, Ion Montani, Vasile E. Moldovan, Gheorghe Zăna şi gazda casei, Aurel P. Bănuţ, studenţi în drept. Dintre cei chemaţi n-au venit Ion Agîrbiceanu, pentru că era elev la Internatul facultăţii de teologie romano-catolică şi trebuia să evite eventualele inconveniente ce şi le-ar fi creat, de asemenea şi Octavian Tăslăuanu, care fiind secretar la Consulatul României din Budapesta nu prea avea încredere mare în reuşita planurilor noastre.

În cadrul consfătuirii Octavian Prie şi-a declinat intrarea în comitetul de redacţie, întrucît fiind tocmai cu studiile terminate urma să plece din Budapesta, ceea ce s-a şi întîmplat la sfîrşitul lui Iunie. Cu umorul şi cu optimismul său robust ne-a încurajat însă acţiunea şi în schiţele lui publicate mai apoi în „Luceafărul" a făcut multă voie bună printre cititorii revistei.

Colegii Leonida Domide student în medicină şi Cornel Popescu, student în litere, şi-au declinat de asemenea onoarea de a fi membri în comitetul de redacţie al revistei, sub cuvînt că nu au aptitudini literare deosebite. Atît ei cît şi alţii şi-au promis concursul pe care l-au şi dat în alte forme.

În consfătuirea din 10 mai 1902, dată memorabilă, ţinută în locuinţa subsemnatului din strada Lonyai Nr. 11, ne-am declarat zece inşi constituiţi în comitet de redacţie, alegînd ca preşedinte şi redactor şef pe Alexandru Ciura, pe care l-am şi încredinţat apoi să chibzuiască numele cu care să botezăm revista. Iar Bănuţ, care primise tocmai atunci o bursă de 300 coroane aur din fundaţia Chirileană de la Blaj, cu admoniţia că „deşi n-a colocvat", totuşi direcţiunea fundaţiei îi înmînează bursa avînd în vedere că a fost elev distins al liceului din Blaj şi că „va colocva ulterior", ne-a pus la dispoziţie aceşti bani cu adausul: „Dacă eu personal n-am meritat aceşti bani, îi dau naţiei care îi merită şi creiez primul fond al revistei Dar din dar se face rai". Bănuţ a fost numit apoi editor şi redactor responsabil al revistei, încredinţat să elaboreze pînă a doua zi un proiect de contract de întovărăşire.

La 11 mai, adunaţi în acelaşi loc, Al. Ciura ne-a prezentat o listă de 25 de numiri, dintre care în unanimitate ne-am pronunţat toţi pentru „Luceafărul", iar Bănuţ ne-a prezentat contractul pe care l-am semnat cu toţii imediat.

Însufleţiţi de cele mai calde speranţe am luat-cu toţii angajamentul să facem cuvenita propagandă, adresîndu-ne personalităţilor marcante din viaţa publică românească şi în special prietenelor noastre de acasă, convinşi că ele ne vor face cele mai bune servicii, ceea ce s-a şi adeverit.

În seara acelei zile am sărbătorit apoi în deplină armonie botezul tradiţional al revistei într-un restaurant de pe malul Dunării.

Apelul redactat de Al. Ciura a şi plecat în zilele următoare, însoţit de scrisorile noastre particulare către cunoştinţele fiecăruia. Apelul spunea, printre altele că „este firească apariţia acestei reviste cauzată de o lipsă în adevăr simţită. Credem a umplea un gol de tot simţit, căci pînă acum tinerimea română a fost lipsită de o revistă în jurul căreia să se grupeze toate elementele tinere, care colaborează răzleţe în ziarele noastre cotidiene şi în cele două reviste literare româneşti, ce le avem în patrie. Nu mai amintim nimic despre simţul de asociere pe toate terenele şi despre faptul că tinerimea tuturor naţiunilor culte îşi are organul său literar. Scopul nostru este: gruparea puterilor tinere literare şi darea unui impuls pentru o înaintare mai spornică a literaturi româneşti".

Intenţiile noastre au fost întîmpinate cu multă căldură şi chiar cu entuziasm pe toate meleagurile Transilvaniei şi chiar şi dincolo de munţi.

Am primit îndată încurajări din toate părţile. La 19 iunie Alex. Mocioni din Birchiş scria lui Ion Lapedatu: „Am primit înştiinţarea d-tale că D-voastre — cîţiva profesori tineri şi studenţi universitari voiţi a reda o foaie beletristică şi cereţi şi de la mine un cuvînt asupra întreprinderii domniilor voastre. Ei bine, cuvîntul acesta nu poate fi decît un cuvînt de felicitare şi de încurajare. Fie „Luceafărul" pentru tinerimea noastră steaua anume, a muncii rodnice pe terenul literar şi fructele ei un seceriş bogat".

Deosebit de încurajatoare ne-a fost scrisoarea profesorului Nicolae Iorga, care ne scria:

„La d-voastră preocupaţiile estetice nu trebuie să joace rolul de căpetenie şi nu sunteţi în aşa împrejurări, încît să vă puteţi consacra artei pure. Sunteţi în luptă şi trebuie să luptaţi. Mai mult decît noi trebuie să vă îndreptaţi toate puterile pentru a vă cunoaşe ci mai bine şi a întări astfel conştiinţa naţională cît mai bine. Şi nouă ne-ar plăcea să ne spuneţi mai mult despre d-voastră. Puţini vă cunosc aici mai binişor, bine de tot nu vă cunoaşte nimeni. Asupra Românimei înstrăinată prin altă viaţă de stat vorbiţi-ne. Tipăriţi poezii populare, poveşti, amintiri. Nu imitaţi, fiindcă nu aduce nici un folos, nu vă lăsaţi ispitiţi de lucrurile ce aţi citit la alţii. **Scrieţi de la d-voastră din ţară şi din sufletul românesc de acolo".**

Îndemnurile profesorului Iorga concordau perfect cu gîndurile şi cu intenţiile noastre.

În acelaşi sens ne-a scris o scrisoare deosebit de elogioasă bătrînul Iosif Vulcan de la Oradea, la 11 iunie 1902, după apariţia numărului prim al revistei.

Răspunsurile veneau zilnic cu încurajări, promisiuni de ajutor efectiv şi de colaborări. Astfel s-au alăturat îndată la acţiunea noastră dr. E. Dăianu din Blaj, Elena din Ardeal tot din Blaj, Aurel Ciato (Cluj), Octavian Prie (Săcădate), Iosif Schiopul (Reghin), Emil Sabo (Blaj), Alexandru Aciu (Arad), Maria Cioban (Arad), Ion Pop Reteganul (Reteag), dr. Victor Bontescu (Haţeg), Candiu David (Abrud), Traian Mihai (Orăştie), Gavril Todica (Vlădeni), Ilarie Chendi, L. Rus (Bucureşti), Constantin Stoenescu (Craiova), V. Pîrvan, Sextil Puşcariu şi mulţi alţii...

Pentru coperta revistei şi alte desene ni s-a pus la dispoziţie Florian A. Mureşianu, absolvent al Şcoalei de Belearte din Budapesta.

Ne-au dat un preţios concurs la achiziţionarea de abonamente şi domnişoarele de acasă. Iată de exemplu ce scrie d-şoara Aurelia Radu din Uioara: „Mă simt deosebit de măgulită că comitetul „Luceafărului" mă onorează cu încredere şi îmi permite să împlinesc şi eu o faptă nobilă. Îmi ţin de sfîntă datorinţă să ajut şi eu, cum pot, neamului românesc, căruia îi sunt cu trup şi suflet devotată". De asemenea d-şoara Agata Ardelean din Deva: „Scrisoarea trimisă e foarte măgulitoare nu numai pentru mine, ci în general pentru toate tovarăşele mele, ca dovadă că nu dispreţuiţi nici modestul nostru sprijin, pe care îl dăm şi noi cu tot sufletul şi dragul". Tot aşa d-şoara Dogee din Lipova, Valeria Sinca din Batiz, Pop din Haţeg, d-soarele Cosma şi Moga din Sibiu şi multe altele, trimiţîndu-ne fiecare cîte 10—15 abonamente.

La sfîrşitul lui mai 1902, colegul Aurel P. Bănuţ face o învoială cu tipografia lui D. Bîrăuţiu pentru tipărirea revistei, depunînd ca avans cele 300 de coroane. Iar şef-redactorul Al. Ciura adună materialul, dîndu-l la cules.

La 1 iulie 1902 apare nr. I al revistei.

În acest timp încheindu-se semestrul la Universitate, ne-am risipit cu toţii întorcîndu-ne acasă. Rămînînd singur toată vara în Budapesta, Aurel P. Bănuţ s-a îngrijit mai departe de apariţia regulată a revistei.

Pînă în 15 septembrie, cînd ne-am întors la Budapesta pentru continuarea studiilor, apăruseră sub îngrijirea lui Bănuţ 6 numere în condiţii excelente. Revista fusese primită cu un adevărat entuziasm de opinia publică românească de pretutindeni.

A. Ciura nu s-a mai întors, fiindcă terminase studiile la Universitate şi fusese numit împreună cu Octavian Prie profesor la Blaj, figurînd însă mai departe cu numele ca şef-redactor. Revista a rămas însă întreagă în grija lui Aurel P. Bănuţ. De asemnea nu s-a mai întors nici Vasile Moldovan, care s-a mutat între timp la Cluj.

După revenirea noastră la Budapesta a crescut şi entuziasmul nostru pentru revistă. Ne întruneam în fiecare săptămînă discutînd şi făurind planuri pentru viitor.

Dr. Sebastian STANCA

Influenţa **Lexiconului de la Buda** a fost enormă. Mai toate dicţionarele ulterioare, pînă tîrziu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, îl iau ca model şi îl pomenesc cu cel mai mare respect. Datorită — cel puţin în parte — prestigiului lucrării, curentul latinist se face simţit în majoritatea operelor lexicografice din Ţara Românească şi Moldova şi stăpîneşte cu autoritate pînă după anul 1870.

●

Încheind cercetarea noastră asupra activităţii lexicografice depuse de A. T. Laurian şi I. Massim, o serie de concluzii se impun de la sine. Contrar părerii curente, considerăm că această activitate, concretizată în cel dintîi dicţionar român academic **reprezintă o dată importantă în istoria lingvisticii naţionale.** Plin de contradicţii, de inegalităţi, **Dicţionarul Limbei Române** are însă mai multe merite decît se crede. Latinismul autoritar, care constituie sursa principală de unde provin de fectele operei lexicografice analizate, se dovedeşte în practică mai puţin extremist decît a părut (şi mai pare încă) filologilor şi lingviştilor noştri. Marele număr de cuvinte reale înregistrate — circa 50.000 — arată că avem de-a face pînă astăzi cu cel mai bogat dicţionar tipărit al limbii române. Efortul autorilor în campania de îmbogăţire „ideală" a vocabularului românesc a dus la punerea în circulaţie a numeroase neologisme rămase pînă astăzi în limbă; prin volumul de neologisme înregistrat, dicţionarul nu are precedent în istoria lexicografiei române. Organizarea excepţional de complexă a articolelor (cu ample filiaţii semantice, istorice, cu definiţii adesea remarcabile şi cu citate ilustrative numeroase şi utile) nu are nici ea corespondent în vreo operă lexicografică din secolul al XIX-lea. Dacă exceptăm dicţionarul abia început al lui Hasdeu.

MIRCEA SECHE

Schiţă de istorie a lexicografiei române 1966

ÎN ACEST NUMĂR

Omagiu scriitorilor transilvani: Budai-Deleanu, Ion Slavici, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Pavel Dan

DIN TRANSILVANIA

Tot ce face și i se întîmplă în aceste zile unui om are o altă semnificație decît cea obișnuită. Cu atît mai mult unui scriitor. Și încă o dată îmi dau seama că în vremuri de răspundere se aleg oamenii cei adînci și de durată de cei ai suprafeței. Suferințele pentru cei adevărați se adeveresc a fi binefaceri ; rămîne doar să fii consecvent și răbdător și să cumpănești clarvăzător evenimentele. Iată, această expresie a lui Liviu Rebreanu : „mama îmi scrie din Ardeal : De cînd ai plecat sînt pustie și n-au trecut două săptămîni de cînd am părăsit lămpile satului de pe dealuri". Expresia maicii și a lui Rebreanu izvorăsc din același fond comun anume „al pămîntului". Sîntem legați laolaltă cu fire invizibile de foc ce ne urmăresc oriunde am fi. Dorul e fără margini oriunde ai fi. Din acest sentiment de obîrșie ardeleană, a izvorît de-a lungul vremii o țară de scriitori — unici în Europa, pe care îi recitim cu înfrigurare : Ion Budai Deleanu, școala ardeleană de cărturari și preoți, Coșbuc și Rebreanu, Pavel Dan și Lucian Blaga, Octavian Goga, Titu Maiorescu sau Ion Agîrbiceanu. Ce se aude în vocile lor este o matrice stilistică umanistă pe care vremile din ce în ce o vor da la iveală. Este mai mult decît o formă autohtonă, pare a fi condiția spiritului în univers.

Ion ALEXANDRU

slavici

Toată atenția comentatorilor s-a învîrtit în jurul personajului Mara : femeie energică, amestec copios de avariție și pasiune filială, totul în numele datoriei de a-și asigura *viitorul copilor*. Dar acest viitor nu există încît se poate trage de aici o primă caracterizare mai generală : eroii, personajele n-au viitor după cum n-au nici trecut. Ei sînt în actual, trăiesc într-un veșnic prezent cu o fervoare existențială particulară. Oricît s-ar mira Slavici printre rînduri de „schimbarea oamenilor" este de remarcat tocmai absența modificărilor esențiale. Personajele au un destin care le stăpînește, le este dat, i se supun și în virtutea existenței lui ele nu pot accede la modificări prin experiență. Mara este una de la început pînă la sfîrșit, nimic n-o clintește din cele cîteva date ireductibile. Gestul caracteristic rămîne, peste toate împrejurările în a căror modificare își pune speranța, consultarea destinului închis în ciorapul cu bani. E curioasă însă rămînerea, în discutarea romanului, asupra unui personaj despre care nu se poate spune mai mult decît atît. Mara e un personaj închis, asupra ei convențiile ceremoniale, atît de cinstite de lumea pe care o reprezintă, și-au terminat acțiunea Soliditatea eroinei pare a fi cultivat dorința tuturor comentatorilor de a simți pe un teren tare în „analiza" romanului. Nu este improbabil că Mara reprezintă un exemplu singular de vagă consolidare a sentimentului securității profesionale atît de nesigur și mai ales contradictoriu. Criticul n-are în fiecare zi șansa de a putea fi atît de sigur — siguranță liniștitoare — că se află în fața unui fenomen literar (opera) rezistînd grație în primul rînd personajului acesta. Iată pricina din care nimeni vorbind despre *Mara* n-a spus lucruri neadevărate, orice banalitate neștirbind nimic din prestigiul unui personaj născut parcă anume spre a salva incertitudinile spiritului critic profesional. Ea este mai mult o legendă a acestuia.

Mai este încă o justificare de ordin intern : Mara reprezintă expresia concentrată a tuturor celorlalți, în primul rînd ea fiind un stadiu final, fix al destinelor copiilor ei. Personajul nu lasă dubii asupra modului în care ar proceda în toate împrejurările. Ea știe că oamenii nu pot fi altfel decît sînt ei în general cunoscuți. De aceea, oricîtă simulare vom întîlni trebuie să înțelegem că personajul acesta n-are noțiunea surprizei. Nimic n-o scoate în fond din firea ei, nimic s-o surprinde, fie chiar și dramele copiilor ei pe care le lasă să se desfășoare credința ei fiind că destinul se realizează prin consumul actelor. Nu există altă scăpare pentru om decît de a trăi ce îi este dat, iar ea însăși știe prea bine că Persida și Trică seamănă cu ea, o repetă. De fapt ea nu-i înțelege pe ei ci pe sine. Cu adevărat dramatică nu este Mara niciodată. Personajul își este suficient, de unde aerul energic care a fost la toată lumea remarcat. Toți, la urma urmei, vrem să semănăm cu Mara, să fim chiar ea.

Adevăratul roman este nu *Mara* și nici chiar drama erotică pe fond etnic. Eroii vii, tulburători sînt Persida și Nați. În ei destinul Marei acționează procesual și modul în care Persida, de exemplu, trăiește acest proces care este mai mult decît iubirea constituie tema internă a romanului. Titlul romanului nu denumește un personaj ci o categorie — Mara de pe copertă nu este Mara din paginile cărții.

Drama unei vitalități excepționale constrînsă a se supune normelor și nu doar avatarurilor iubirii ilicite — aceasta ar fi cea mai generală caracterizare. Lucrurile sînt agravate, capătă un caracter acut din cauza particularului caracter convențional al vieții și din rigorismul etic. E chiar de neînțeles cum, din cîteva convenții tari și dintr-un șir de legi morale acuzat expuse romanul crește cu o forță excepțională ! Obsesia este de natură existențială, în personaje este aruncat cu toată forța impulsul vieții libere. Destinul este luat în stăpînire cu o ușoare dușmănoasă. Persida și Nați nu se tem de oameni ci de boala lor lăuntrică, de instinctul vieții. Întregul proces este rostit cu o liniște asiatică de Mara însăși : „Nu, fata mea. (...) Așa vin lucrurile în lumea aceasta : pleci în neștiute și te miri unde ajungi ; te-apucă — așa din senin — cîteodată ceva și te miri la ce te duce. Omul are data lui și, nici în bine, nici în rău nu poate să scape de ea". Cum să ne înșelăm destinul ? Soluția la indemînă e fuga de sine, derutarea lui, încurcarea datelor, trăirea la întîmplare, existență pură. Persida și Nați sînt niște existențialiști. Au în față modelul lumii, convenția care o face posibilă și suportabilă și se simt conținuți de această lume. Fuga fiecăruia, la propriu ca și la figurat, e de fapt spaima de convenția lăuntrică care stă să se arate, care-i va supune, care le va comanda în cele din urmă actele. În atmosfera convențională și rigidă etic a lumii din care ies acest instinct vital este catastrofic. El este chiar emanația negativă a normei. Este curios de aceea că stilul existențial pe care-l imprimă vieții Persida și Nați nu schimbă cu nimic norma însăși, cadrul convențional și ceremonial al existenței către care aspiră tipul Mara. Romanul este tragic fără patetism, chiar fără umbră de lirism. Sentimentul tuturor este că toate vor intra în matca lor acolo unde pot fi încăpute și bineînțeles ordonate. De altfel eroii înșiși se supun inițierilor întru normă și convenție, ei *devin* prin imitație nu prin ceea ce au. De aici importanța covîrșitoare a tehnicii represive, a unei adevărate terapeutici lecuitoare. Forța obsesivă a personajelor le depășește, instinctul vital e mai puternic decît sediul său, Persida își cătinează darul de a neferici pe alții, Nați nu se duce ci *e dus* și așa mai departe. Persidei nu i se poate spune decît „ceea ce dînsa voia" și „te înțelegea mai înainte și-ți răspundea fără vorbe". Sănătatea e garanția stăpînirii pornirilor incontrolabile, de aceea Persida pare a fi bolnavă. Un om poate fi cunoscut mai bine noaptea decît ziua" fiindcă noaptea firea lui cea adevărată iese mai nesfiit la iveală, și bunătatea, dar și răutatea lui". Bătrînul Hubăr, din aceeași serie de excepție cu Persida și Nați" viața lui toată se plinge de datoriile pe care nu și le face (împlinește — n.n.), și-și petrece viața făcîndu-și mereu mustrări. Tocmai în beția aceasta iese la iveală firea cea adevărată a omului". Este deci vorba nu, nici măcar în al doilea rînd, de „jocul iubirii" ci, în general, de o esență ascunsă care se relevă în atmosfera ei firească, noaptea ori „beția". Oamenii se stăpînesc să fie ceea ce sînt, iar Persida și Nați sînt pentru autor *cuplul firesc* prin care el însuși poate, fără a abdica de la norma firescului impusă de „opinia publică", să facă a se vedea abisul existențial pe care ni-l refuzăm. De ce n-am accepta, deci că romanul nu este al Marei (și cum ar putea fi ?') ci acesta, al unei posibilități de a fi, al unui mod existențial în alternativă precară cu al Marei ? O demonstrație completă în acest sens n-ar face decît să privească romanul nu ca o pregătire, inițiere intru convenție ci ca o imposibilitate a acestei inițieri, ca o distrugere chiar înlăuntrul său a normei la care a ajuns Mara. Formal vorbind cei doi eroi se supun ritualului în care de mare însemnătate este depășirea ispitei prin ispită. Persida însăși ține la mare cinste acest principiu după care „prin multe ispitiri, numai după ce s-a lovit cu capul de toată zidurile și a dat destule dovezi că e destoinic de a povățui însuși pe sine, are să ajungă omul stăpîn de capul său". Nați pleacă și el, ca toate calfele care vor să devină maiștri, în cei doi ani de călătorii în care trebuie să se umilească fiind sluga supusă a altora. E un întreg sistem de penitență, o metodă nu atît de înțeleptire cît de tocire a simțurilor, a instinctului vital, de potolire a tensiunii existențiale. Romanul este surprinzător de viu în ciuda încercării scriitorului de a-l stăpîni, de a-l face ordinea însăși a unor vieți. El e plin de aceea, de precepte morale, de învățături scoase din mai fiecare experiență dar aceste încercări de a supune o materie neobișnuit de vie rămîn neputincioase, mult în urma tonului său vital. Dacă observăm cu atenție scenele de tîrg ori de sărbătoare colectivă vom fi îndreptățiți să atribuim lui Slavici însuși o apetiție greu ascunsă pentru viața pestriță, într-un stil aproape haotic (în orice caz febril). Scriitorul suferă și el de aceeași boală a eroilor săi, suferă de constringerea normei după care trăiesc și eroii săi. El nu și-a depășit lumea fiind numai un produs al ei. Între scriitor și operă nu e deci nici o deosebire. În fond suferința lui Nați și a Persidei este a tuturor oamenilor dar cei mai mulți sînt reprezentați de Mara, cea pregătită definitiv pentru „greul vieții" (titlul unui capitol). „Stilul" acestui roman de care vorbim este „tragic", are o demnitate rigidă. Frazele, cuvintele par așezate și limpezi, au o greutate statornică, un fixism crispat. Prozatorul nu-și poate îngădui să urmeze abisurile existențiale presimțite în eroii lui, stilul său este un „rezumat", un fel propriu de a potoli și ordona viața lor chinuită și năvalnică. Stilul e pentru scriitor leacul bolii conținute de existență în manifestările ei individuale. Stilul e, deci, un calmant al tensiunii existențiale. Încît se naște întrebarea dacă, în ultima instanță, acest stil plin de rigoare, de precepte și convenții ceremoniale este o expresie eliberată ori constringere a expresiei, o abolire tragică a ei. În sfîrșit, să adăugăm că nimic din *acest* roman nu le anulează pe celelalte, ba chiar le conține pentru că fără ele n-ar fi putut exista. Romanul dramei etnice, al constringerii normative, al rigorismului moral și al stilului „existențial" coexistă într-o unitate dialectică.

C. STÂNESCU

NICOLAE OLAHUS

Emil Botta

ghinărar marjori

Oaste de omizi,
mîndră infanterie,
talnică, parcă ar fi
bizaro-crăiască oaste,
înaintează, înaintează.
Vor să mă vestejească
omizile, vor
să mă putrezească.
Se apropie omizile,
sînt peste deal
cu Marjori în frunte.
Cine le-a spus
că m-am mutat în alte specii,
oare cine le-a spus
că am trecut în regnul vegetal ?
Și armata bizaro- crăiască
înaintează, înaintează
cu Marjori-Ghinărar,
în linie dreaptă
drept către mine,
abătut stejar.

memorial

Ieri cînta, fredona ceva
muzaferile nostru,
azi e tăcut, azi e mut.
Și domnul tăcut
într-un tîrziu a fost și mai tăcut :
„am pierdut fiindcă m-am pierdut
la vederea Himerei,
în adîncul ochiului al ochilor săi,
într-un complicat labirint
am căzut.
Și pe aceste file
notez sibile, inscripții,
ca un mare actor
trăind și murind, nefiind și fiind
în fantastice roluri,
în imaginara, tragica lume a sa,
în carcera grea, de ghiață și fum.
Și vezi ce scriu acum,
vezi ce scriu acum despre ghiață și fum :
De multe ori a murit pe scenă,
însă niciodată ca acum.

ultima noapte

De ce fluieri ?
Nu-ți plac
oaste multicolore accente,
această policromie,
spectacolul nostru
în marea teatru al lumii ?
— Eu iubesc această policromie
și inscenarea voastră
și această vastitate
în această lume devastată.
Și Bastardul și Vampiru și Pantalone
sînteți foarte, foarte buni,
felicitările mele.
Și acea fetișcană, revelația Maria,
strălucind rătăcită pe cerurile voastre.
Și încă ceva :
nu am fluierat,
ci mierla, din confuzie,
a confundat Ordinul meu
cu Ordinul franciscanilor
și s-a așezat pe umărul meu
și fluieră, șuieră mierla.

aurelia

Eram în amurg,
în amurgul meu culcat
în pragul iernii,
lăsat pe tinicală.
Și mă văd chemat
în codru, la vestea senat
să ascult Declarația mierlei.
Eminențele cenușii, prea bătrînii copaci,
senatorii, tăceau.
Și apăru mierla :
micul ei craniu
era spart de lovitura mortală,
cioculețul era zob
deci adio cîntece,
nimic, nimic de la mierla moartă.
Și, deodată,
izbucni plînsul mierlei,
plîns fără precedent
în toată paleta de plînsete a lumii.
Aceasta i-a fost Declarația.

BLAGA : „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat."

„Eu cred că veșnicia s-a născut la sat" nu este numai unul din cele mai frumoase și memorabile versuri din lirica română și Lucian Blaga unul din cei mai mari poeți pe care geniul românesc l-a cristalizat. Întrevedem cu ușurință, dincolo de metaforă și de poet, o constantă fundamentală a poporului nostru, un soi de înțelegere supremă a istoriei, comparabilă numai, în registrul eminescian, cu „Vreme vine, vreme trece", sau „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată". De altfel, cei doi poeți, profund vizionari, sînt înrudiți, sub rotunzimea înaltă a aceleiași cupole, de același văzduh unic, rarefiat, în care orice cuvînt al poeziei mai noi își imprimă radiografia, nu din cosmos către pămînt, ci dinspre pămînt către cosmos.

Lucian Blaga este un produs al teritoriilor ardelene, acele fabuloase teritorii, de vale-deal-munte și munte-deal-vale, ordonate și pline de spațiu, după cum se vede chiar din această formulare, apte să grupeze într-o viziune familiară fantasticul și realul laolaltă. Dacă cineva, un personagiu iluzoriu și totuși adevărat, zidit din carne și oase, s-ar fi apropiat de Ion al lui Liviu Rebreanu, în clipa cînd, într-o dimineață de început de lume, acesta săruta un pumn de lut, l-ar fi auzit, nu-ncape îndoială, șoptind fără să-și dea seama, liturgic, tainic : „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat". Poate însuși Liviu Rebreanu, în vremea în care plăsmuia încă o dată această scenă, să fi deslușit ceva din magica murmurare a eroului său, și tot romanul lui nu este altceva decît încercarea, trudnică și nobilă, de-a reface înțelesul pierdut al vorbelor rostite de Ion al Glanetașului. Noi avem marea șansă de-a contempla întregul.

Dar, odată lărgindu-și zborul, în cercuri tot mai largi, pînă la limita de sus a ceea ce mai credem încă și sperăm să fie cerul, versul lui Lucian Blaga își alege și se sprijină, rămînînd în continuare el însuși, noi nivele de inefabil. Era inevitabilă, în această zonă de confluență să se-ntîlnească, pînă la urmă, cu „Mătăstra" brâncușiană. Nu cunosc un vers mai epurat de greutatea pămîntului și totuși plin de el pînă la refuz decît „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat", după cum nu știu, nu pot încă să-mi închipui o pasăre mai nemișcată și totuși mai încărcată de zbor, de zborul însuși, pur, nealterat, universal decît „Mătăstra" lui Brâncuși. În poezia pe care i-o dedică sculptorului oltean, Blaga imploră „Mătăstra", oricît de sus s-ar ridica, să nu ne sună nimic din ecourile unui dincolo intrat definitiv în vibrare cu fuseiaiul el strunuit, alunecat pe linia unui timp spus altădată : „Și căi de mii de ani treceau / în tot atîtea clipe". Dar acolo, sus, departe, dacă într-adevăr a auzit ceva sau cuvintele nu erau decît interiorul ei răstrînt și mîntuit în vocale, ea trebuie să fi fost forma spațială, melodioasă, inteligibilă dimensiunilor stelare, a lui „Eu cred că vesnicia s-a născut la sat". Ceea ce vroia să ne ascundă nouă „Mătăstra", își ia dreptul, cu melancolie și obstinație, să ne sună poetul. Forma și cuvîntul s-au recunoscut din nou, pe alte meridiane, reamintindu-ne vremea cînd cuvîntul scris era unul și același lucru cu obiectul desenat în naivă stilizare.

Este cunoscută influența literară de tip germanic asupra scriitorilor români. Blaga este unul dintre ei. Civilizația organică, amintită adeseori, și-n care el credea cu nestrămutată convingere, își încerca, prin omul de cultură și informație multiplă Lucian Blaga, o integrare în circuitul european. O integrare și nu o contopire. Adăugarea unei dimensiuni, capabilă să dea mai multă adîncime reliefului, îi cădea în fire și la Blaga organicul nu era decît tonicul vital, propriu pămîntului care l-a născut și-n stare să revigoreze natura artistică. Este, de asemenea, bine știută dragostea profundă pe care i-o purta Blaga lui Rilke, poet cu care-și sudează cîteva din ramificațiile tevării ale rădăcinii poetice. Îmi place să cred, peste timp și oprelişti, într-o succesiune mai firească, mai plauzibilă pentru mine, în întîlnirea verbelor acestor doi mari poeți, topindu-se și renăscînd la fulgerul polilor albi, tensionați, incandescenți. Acolo, printre atîtea arderi de tot sau pentru totdeauna, lîngă movilele de cenușă caldă încă dar fără putere de altă-ntrupare, „Cine moare undeva în lume / privește la mine", s-ar constela cu „Eu cred că vesnicia s-a născut la sat", balanță și echilibru subtil, pietate răzimîndu-se cu tîmpla înfiorată de amîndoi termenii, dăruită deopotrivă unuia dar și celuilalt.

Astfel cum uneori, în rare și fericite momente, poetul este mai puțin decît el însuși, dar mult mai mult decît noi toți, exprimînd umaniatea în mișcare, pe parcursul a mai multor generații, Lucian Blaga, acest ardelean și român de structură, și-a scris, la împreunarea și nodul atîtor izvoare, versul său cheie-de-boltă, versul său patrie-mumă, în care-și închide trupul, ființa de ducă, pentru a-și consolida limpezimea de suflet. Mai departe, așa cum el însuși simțise, încă din copilărie, și imaginea îl va obseda o viață și-o carieră literară excepțională întreagă, începe „marea, marea poveste". Deacolo, din acel Lancrăm aproape descîntec, spre munții înzăpeziți și intangibili în austera lor puritate și intolerantă, „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat" este unul din semnele cele mai miraculoase de orientare, lansat în adîncul niciodată atins de unde veșnic începe, iarăși și iarăși, „marea, marea poveste".

Grigore HAGIU

Demonie și ispășire la Pavel Dan

Se pare că traiectoria artistică a lui Rebreanu a devenit exemplară pentru prozatorul ardelean, așa cum drumul lui Coșbuc era destinul virtual al poetului. Constatarea ne-o probează copios literatura lui Pavel Dan.

Analogia se stabilește încă la nivelul surselor formative : Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Maupassant, etc., devenind însă cu adevărat semnificativă în cîmpul creației. Începuturile stau sub semnul genului scurt și anunță — deși cu o coloratură liric-sămănătoristă — temele ulterioare. Maturitatea aduce obiectivare, extirpă idilismul și plasează în centrul derulării epice conflicte de ordin economic. Totodată are loc o trecere la structuri mai ample, de tip romanesc (la Pavel Dan tendința există, dar realizarea ei n-a mai avut loc). În fine, tot în momentul maturității apare, mai tîrziu, o deplasare a opticii, de la sfera familială (reminiscență naturalistă), la cea socială (momentul 1784) precum și o tentă fantastică, dezvăluind intenții optice mai largi.

Dacă la Rebreanu aceste faze estetice se suprapun în general și unor faze biologice, la Pavel Dan ele s-au consumat într-un răstim ceva mai lung de o decadă, într-un ritm de peliculă derulată cu acceleratorul, încît evoluția se topește într-o sincronie dominată de umbra morții.

Artistul ardelean face parte dintre scriitorii români cu cea mai scurtă viață, deținînd în tot cazul acest trist record, în ce privește autorii de proză. Există o anume vocație a eroicului în acest tînăr, pe care fotografiile ni l-au păstrat cu mușchii maxilarelor reliefați de perpetua încleștare a dinților.

El nu și-a proiectat în artă — precum, să zicem, Kafka — obsesiile generate de sfîrșitul iminent. Realismul său relevă un eroism al pudorii, un refuz al memoriilor „d'outre tombe". Singurul indiciu al tragediei biologice pe care o traversa, este încrîncenarea scrisului său, un anume suflu precipitat, trăgînd pe alocuri gîfîiala agonică. Angoasa maladivă se convertește într-un rigorism aproape religios, iar ceea ce ar fi putut fi document îngust-biografic capătă valoare de generalitate. Astfel Pavel Dan se relevă ca fiind primul nostru moralist autentic ; vocația sa etică nu este alterată, ca la Rebreanu, de naturalism sau sociologism.

Într-o primă secțiune a creației sale maniheismul țărănesc este determinat naiv-topologic : bine = sat, rău = oraș. Prozele acestea se circumscriu însă mult prea evident paradigmei „dezrădăcinării". Și dacă la Goga banalitatea temei se salvează prin muzicalitatea sobră ce susține, singură, textul aflat la un subtil grad zero al stilului („Dece m-ați dus de lîngă voi / dece m-ați dus de-acasă / să fi rămas fecior la boi / să fi rămas la coasă /"), realizarea epică suferă de carența simțului proporțiilor : drama unui intelectual de extracție țărănească (profesor de latină) este determinată de presiunile părinților de a le promova odraslele la examenul de corigență, un altul, însurat la oraș, e torturat de frivolitatea nevestei ,în treacăt fie spus, destul de inofensivă (aceasta nu vrea să gătească acasă, sau citește pînă tîrziu, împiedicîndu-l să doarmă, din cauza luminii, ș.a.m.d.)un al treilea realizează la înmormîntarea tatălui său „că e o creangă ruptă din trupul puternic al satului, aruncată undeva în lume", etc.

Dar chiar în aceste schițe se prefigurează un univers al alienării pe care o vom regăsi mai tîrziu împlîntată în însăși inima acestui sat care, pierzîndu-și trăsăturile edenice, va căpăta o coloratură infernală.

Satele ardelene, cutreierate de oamenii umblați în tinerețe pe la America par a avea ceva din sălbăticia Far-West-ului. Pavel Dan închipuie un infern al violenței. Răul, consubstanțial condiției umane, și ispășirea lui, sînt teme ce traversează permanent, de aci înainte, prozele sale.

Nici un fel de milă nu îmblînzește fervoarea moralistului. Naratorul realist omniscient și omnipotent nu este și indiferent ; el se plasează efectiv în postura divinității (fără nici o nuanță pejorativă) care judecă și pedepsește. Această divinitate este Dumnezeul mînios al Vechiului Testament ; Justiția sa are un caracter imanent și păcatul este lovit nemijlocit. Ideea apare exprimată explicit în povestirea fantastică *„Copil schimbat"* „— A trăit, bade, pentru vreun păcat al meu ori al părinților. Așa o fi fost scris : eu și nevastă-mea să pătimim în lumea asta ce ni se cădea să pătimim în cealaltă..."

În *„Urcan bătrînul"* avem de-a face — la prima vedere — cu un conflict economic axat în jurul unei probleme de moștenire. Pămîntul, care de la Rebreanu la Titus Popovici, generează conflictele rurale din proza ardeleană, pare a justifica și o interpretare sociologică, dar numai întrucît va fi — parafrazînd pe Călinescu — sociologia lumii din *„Urcan bătrînul"* și nu sociologia lumii *din care a ieșit „Urcan bătrînul"*. Dar nuvela oferă un corp multiplu de semnificații și analiza trebuie să depășească acest strat superficial. Chestiunea întabulării frauduloase a pămîntului se rezolvă în favoarea celor îndreptățiți *juridic*, nu însă și *moral*. Păcatul (în cazul de față al lăcomiei) apasă asupra întregii familii. De aceea Pavel Dan își încheie nuvela într-o atmosferă sumbră, de suspense nerezolvat. Într-adevăr în cea de-a doua piesă a ciclului, *„Înmormîntarea lui Urcan bătrînul"*, tot clanul e cutreierat de duhul nebuniei. Lăcomia, care, atîta vreme cît se aplica la pămînt, rămînea în limitele unei patimi omenești, capătă proporțiile unei demonii iraționale : cadavrul bătrînului este ținut în casă pînă putrezește pentru ca pomana să se facă în zi de post, deci să necesite mai puțină cheltuială. Stăpîniți de acest duh oamenii capătă fizionomii grotești, parcă desprinse din coșmarurile lui Bosch sau ale lui Goya : „Simion începu deodată să tremure... Deschise de cîteva ori gura largă după aer. Cînd putu grăi, glasul îi era schimbat, de nerecunoscut ; aducea a răget de mut". De aceea pedeapsa (batjocura și ostracismul colectivității) îi lovește în bloc : „Oamenii se împrăștiau. Văzîndu-i că pleacă, Simion și Ludovica îi pofteau să se întoarcă înapoi la masă, tinguindu-se amar că au făcut atîta mîncare de poate fi la o Turdă, au adus atîtea beutură, și acum oamenii nu se mai întorc la pomană".

Viziunea biblică îi inspiră lui Pavel Dan și figuri de profeți, investiți cu puteri aproape magice : ieremiadele acestora declanșează duhul crimei, venit ca o pedeapsă divină, pe care înțeleptul o pecetluiește sever : „Șuta, făcîndu-se mic, se retrase după ușă. Cînd moartea intră în casă să-i ia locul, el se strecură în noaptea neagră. În urmă-i, ușa grea se închise pe dinafară"... *(Priveghiul)*.

Etica prozatorului ardelean — cum parțial am anticipat — nu este una creștină. Nimic nu pare a aminti mîntuirea omenirii prin sacrificiul lui Hristos. Tot ca în Vechiul Testament, conflictele se tranșează doar între Dumnezeu și Diavol. Dar dacă divinitatea, surprinsă aproape exclusiv în momentele de mînie, este exterioară omului, stihia demoniacă sălășluiește înăuntrul său, gata să se trezească din clipă în clipă. Umanitatea osîndită traversează bolgiile unui infern terestru.

Modernitatea lui Pavel Dan nu stă numai în această descriere behaviour-istă a dezlănțuirii straturilor demoniace ale sufletului (trăsătura prin care se apropie de proza expresionistă germană ; nu altceva va urmări și Heimito von Dodere în *„Die Dämonen"*). În planul expresiei, el stăpînește magistral tehnica suspense-ului, cu o dexteritatea întîlnită doar în literatura polițistă. În *„Priveghiul"*, de exemplu, rupe firul acțiunii pentru a face considerații etnografice („Duseră mortul în „casa dinainte". Așa i se zice, în Cîmpie, odăii din frunte, cu pături înalte, împodobite cu pături înflorite,..." etc.) pregătind, invizibil, cadrul pentru frenezia criminală din final ; elementul surpriză va amplifica violența ultimelor pagini.

Scriitorul evadează uneori din monotonul perfect compus, care, alături de prezent, este timpul de predilecție al narațiunii realiste. Sentimentul temporal se relativizează și se subiectivizează, fapt ce se reflectă și în formele verbale. În *„Zborul de la cuib"* există un fragment unde, la fel ca în unele opere ale „noul val" ori ale avangardei italiene, Pavel Dan întrebuințează exclusiv viitorul, timp al virtualității și prezumției.

Investigare a psihologiei abisale, descripție comportamentistă, suspense polițist, virtuozitate în mobilizarea resurselor expresive ale limbajului, ce altceva s-ar mai putea spune despre Pavel Dan pentru a-l anexa deplin sensibilității contemporane ?

Victor IVANOVICI

ALEXANDRU MIRCEA POP

Întoarcere

S-a-ntors locașul lui spre Miază-Noapte iară,
sorbind prin lungile ferești răcoarea lină
și bocetul oprit, lumină din lumină,
și-aroma florilor trupești ce-l mîngîiară.

El vede rondul umbrelor din zarea plină
de-atîta feciorie limpede și rară.
Spumoase aripi cad pe lespedea lunară;
un cuget anonim foșnește prin grădină.

Să fie cea din urmă zi care-l declină?
Oare să-i fi căzut, fără nădejde, snopul?
De ce i-au amorțit și greierii din casă

și nu-l mai ispitește blonda violină?
O, Mînă, ce restiri aloia și hisopul,
nu-i unge bezna groasă la ferestre, lasă!

Melinda

Călătoreau Pastil și sora lui, Melinda,
în leagănul calești darnic aurite,
el răsfrîngînd înaltul lunii, ca oglinda,
ea izvodind cu zîmbet flori nedovedite.

Fugeau trăpașii, opt, fugeau spre ora nunții;
de albi străfulgerînd stihia-ntunecimii;
— „Ce turbure-i cîmpia, zările și munții"
grăi Pastil fecioarei, mohorîndu-i crinii.

— „O, nu trăda culorile! Nu vezi în lanuri
cum dau în spic nădejdile și cum se-ncarcă?"
Și se-adînci de-un eros gingaș în elanuri
Melinda, plăsmuita vînturilor parcă.

și se-aplecă, deodată, veștejită moale,
pe catifeaua pernelor încețoșate.
Dormea sau poate că supusă vrunei boale
se pedepsea visînd cu pleoape ferecate.

Pluteau pe lîngă vadul putred armăsarii
și, biruiți de-o umbră, negri se făcură.
Melinda-și mistuia secretele fruntarii,
Pastil cuprinse-n brațe supta ei făptură.

Pe fluviu, cioplite-n depărtări pagine,
porniră să coboare luntre funerare,
ducînd însărcinate amfore cu grîne,
cu faguri și ulei, spre bănuita mare.

Veneau tot altele, străveche-nșiruire,
și nici un val măcar nu încreteau în dansul,
neînceputul vînăt fără amintire:
nici un năier pe punți să le răstoarne sensul!

Melinda se-ngîna tot mai amar cu sine,
cînd se ivi, prelungă, rece și smălțită,
o luntre-mpodobită cu lumini aldine
de ceară, cu oșteni de ghiață-ncremenită,

ținînd în mîinile osoase halebarde.
Un tînăr sta de veghe-n mijloc, singur toarte.
Ce trist și neprielnic se simțea că arde
frumosul chip al său, bălai pînă la moarte.

„E prințul Hamlet. Doamne, al Miazănoptii! Vai,
— strigă Pastil-, de ce tocmai în astă seară?
Te-ncheagă, soră dulce, din somnul tău răsai,
șoptește-ți numele, precum odinioară,

deschide-ți palmele chiromanției mele,
dansează steleor, de-apururea cerută.
Răsai din somnul tău, din fumul de dantele,
Ofelie de taină, limpede și mută!

Fugeau trăpașii, opt. Alunecînd pe unde,
solemna barcă se apropia chemată
de-un pod cu bolți împărătești profunde,
iar cînd intră sub încruntările de piatră

se nărui și frînse podul în tăcere
trăgînd în ape barca. Și-n aceeași clipă,
Melinda n-a mai fost, pierind ca o părere
din cerul lui Pastil cu brațele-n risipă.

Apoi, din nou s-a ridicat, nevătămată,
străina luntre lungă, cu făclii aprinse.
dar fără printul și oștenii de-altă dată,
trecînd pe vînăt printre lanurile stinse.

NEGOIȚĂ IRIMIE

Eclipsă

Privea copilăria mea
Prin zi și noapte, rînd pe rînd,
Adolescența cum creștea
Prin două cioburi colorate
Cum se-alungește ca un gînd
Al vîrstei mele-adevărate.

Ci noaptea — torță fumegîndă
Îmi face ciobul zilei lipsă.
Vreau vîrsta ei să nu-mi răspundă
Căci e ca soarele-n eclipsă.

ADRIAN MUNȚIU

Fior

Și iarăși frunza se umple de fiorul culorii,
Și iarăși nuanța domină în marmora vegetală.
Peste toamnă patima mea se deschide totală
Mereu în căutarea de somn a candorii.
Doar pașii de hîrtie ai soarelui în colți
Fără de chin, se uscă și sună în neștire.
Mai lasă-mi un dor pentru timp și o stea pentru bolți,
Din nedormirea unei crengi tot mai în nedormire.
Între focul din ram și lumina din carne
Urieșească să pătrundă o zare de-afară,
Și devorînd lăuntruri din somn să le răstoarne
Spre cea dintîi dorită și cea din urmă fiară.

TEOHAR MIHADAȘ

Incinta sacră

Valhal nebulos al inimii mele,
Departe de secol, într-alte țării,
Magnific te-arăți, cu grinzile albe,
Prea-nalt pentru pofta hidoasei trufii.

Tu ești paradisul cu templele-n care,
Depus-am țărîna străbunilor mei...
Zidit-am poetului statuă-n piscuri,
Cu porți străjuite de pajăre, trei

Deasupra genunilor vuet de flăcări...
Molifții, ai beznelor reci cruciați...
Valhal ridicat în stele, veghează,
Cu ochii-n nemarginii, ne-nfrînții Carpați!

DAMIAN URECHE

Pe sub cer noi depășim seninul

Zborul e-mpotriva aripilor, deci.
Aripa consumă pasărea zburînd.
O întortocheată cale a plecării.
Mai plăpînzi ca apa, se înalță puii.
Doar pe unde-au trecut seara lacrimile,
Vine chiuind în pori zîmbetul,
Parcă la o nuntă ar fi stat
În același foc cu lăutarii.
Nesigură pornește întîmplarea
Dintr-un punct pe care nu-l mai știu,
Larg umbrit de flăcări necesare.
Pe sub cer noi depășim seninul
E atîta adevăr aici.
Parcă lîngă buze tremură sărut
Între relativ și absolut.

EMIL PINTEA

Aceeași mare

Pe locul acesta, întins
cît vezi cu ochii,
iarba
își duce mai departe somnul mirabil început
odată cu reflexul.
Pe locul acesta întins
a fost cîndva un fund de mare
și cît vezi cu ochii era apă.
Apoi o altă stare a materiei,
nisipul, a fost o scurtă cale de tranziție spre verde,
atunci cînd scoicile mureau
și inceoeau s-apară melcii albi
și negri —
viața-n perioada ei eroică.
Iar iarba n-a fosnit nicicînd în coasă.
A tot crescut de-atunci,
într-una,
așa că astăzi
nici cîș n-o mai pot străbate
și-o ocolesc
pe coama munților ce-n zare opresc cîmpia
să se tot reverse.
De sus, îți pare
aceeași mare verde de-odinioară,
Și-aceeași este
și conspiră și-astăzi
în sevele trecutelor talazuri.

NICOLAE VOICU

Tot ce-a murit

lui Franz Kafka

În fața mea necontenit e cineva...
E sufletul deoparte și, dincolo, e Lumea.
O umbră-atotstăpînitoare, astfel s-a
trezit murirea mea: pe cine-mbrățișezi,
murmur al ei?
Și: cine-i cel mai viu între noi trei?
O, Lumea: o vei iubi...
Ci-n fața ta e un necontenit a fi,
și nevăzut și neiubit:
Tot ce-a murit...

IV. MARTINOVICI

Cumințenia pămîntului

Cumințenia pămîntului e cu genunchii
la gură — părul curge peste lotuși iar
mîinile s-au făcut inel în jurul inimii.
Din marele zero s-a ivit și stă pe pragul
casei mele alături de șarpele înțelept —
Numai la ore statornicite îi văd ochii
stralimpezi în care tristețea e aproape
singura monedă de largă circulație —
E spontană ca un gest reflex — cînd
îmi aude pasul atomii explodează în lanț.
Semn caracteristic: o floare albastră pe
genunchiul stîng (ori drept) care uneori
se scufundă în sînge. Numele meu îl
poartă pe frunte, dar numai eu îl pot
descifra. Face și vrăji cînd și cînd
și atunci spune că mă duce în cer. Eu
o cred și cuminte calc pe urmele ei.
Oare s-ar putea întîmpla să uite că
totul e joc?

VOICU BUGARIU

Arc

Îl țin ascuns la spate
și-l strîng cu degete-ghiare.
Ar izbi,
m-ar ucide pe loc,
dacă o singură clipă
din mîini l-aș lăsa.

AUGUSTIN BUZURA

timp interior

Oscilam cu mare frecvență între veghe și somn, adormeam și mă trezeam cu o viteză fantastică, iar detaliile de vis, extrem de numeroase, clare se integrau în discuția dintre umbre, pe care, deși jenat, nu simțeam nevoia să o accelerez. În fond eram în una din puținele după-mese libere, nu găsisem nimic deosebit de făcut, orașul egal, supracunoscut, torturat de o toamnă leșinată mă alungase, iar în laborator nu puteam rămîne chiar și pentru motivul că se luase hotărîrea de a se face economie de lumină. După atîtea nopți albe petrecute acolo, în zori simțisem un dezgust nefiresc pentru dobitoacele de experiență, pe care, altădată, le invidiasem sincer, ori asta, chiar dacă n-ar fi venit telefonul de la frumoasa pusă pe vizite nepoftite, însemna că e vremea să fac altceva, numai pentru a-mi demonstra că laboratorul e singurul loc unde am o oarecare siguranță. Eram convins că se va reîntoarce șeful de la Tokyo cu o mie de idei noi, că iarăși vom lua-o de la capăt, cu același aparataj mediocru — confecționat în bună parte de noi —, cu aceiași oameni, unii uzați prin ședințe, alții angrenați în activitatea corului instituției, a echipelor de popice, haltere, oină etc., și că totul va decurge normal pînă la următorul congres, cînd lucrarea mea sau a lui Nicolae va lua iarăși calea aerului, spre o altă capitală, pentru a fi expusă cu gravitate de către Profesor Ivan sau John Poenaru, member of the Academy, director of the Institut for High Medical Studies, chef of the Laboratory for Computing Wasted Time, president of the building's trade-union committee etc., etc. Puțin mă interesau numeroasele congratulations pe care Poenaru pretindea că le merită în exclusivitate ca bazileu al institutului; poate și din umor, împreună cu doctorul Nicolae, făceam totul să-l scoatem profesor mare, de s-ar fi putut chiar somitate mondială, ca astfel — bazîndu-ne pe firma lui, iar el, în același timp, știindu-ni-se obligat — să obținem niște aparate mai ca lumea, pentru a ne continua cercetările noastre „particulare". Nu întrezărisem o altă soluție, iar în așteptarea promisiunilor sale ne mulțumeam cu unele mici avantaje: scutirea de toate treburile extraprofesionale, nu ne pretindea să-l asistăm la cursuri, și astfel ne rămînea, pe lîngă timp, un apreciabil număr de adjective nou-nouțe pe care, neavînd în ce să le investim, ni le dădeam reciproc, mărinimoși, ori le răspîndeam în jurul invidiatelor noastre animale de experiență, care prea mult n-aveau de suferit. Carența unor aparate de precizie mă obliga să mă opresc la suprafață, după abia cîțiva pași din cei o mie pe care-i credeam necesari. Dar, din lehamitea de a umbla după tot soiul de aprobări în vederea unei lucrări noi, la fel de lipsită de perspective, treceam la etapa următoare, a speculațiilor. În tot ce mi se părea prea evident, rațional, renunțam și, în consecință, legîndu-mă de nuanțe, de fracțiuni de impresii, prezentam drept concluzii tocmai ceea ce mi se părea mai absurd, și — culmea! — nu de puține ori, diferiți cercetători mi le-au confirmat experimental, fapt care a făcut din Poenaru un teoretician prețuit, solicitat frecvent peste hotare, unde odată și odată sper să mă ia și pe mine, pentru a-i purta mapa și a-i formula răspunsurile la întrebările mai dificile ale unor lorzi interesați sincer de tainele cutiei noastre craniene, taine care, cel puțin astăzi, mi se păreau tot atît de neinteresante ca articolul de fond de la gazeta noastră de perete.

Așadar, în așteptarea nimicului neprevăzut care să-mi facă mai puțin nesuferită seara, nu-mi rămînea decît să mă gîndesc la ceva, cît mai puțin dificil, în afara pasiunii mele bolnăvicioase de a căuta dincolo de cuvinte, de faptele mele și de adevărurile descoperite.

Închisei iarăși ochii și, știindu-i pe cei trei acolo, în poziții de penibilă așteptare, mă decisei să mențin echilibrul și distanța dintre mine și ei. Întotdeauna, indiferent unde mă găseam, ochiul meu cefalic mă convingea că există un cineva în preajmă, urmărindu-mă, interesîndu-se direct de mine, atent la gesturile și la cuvintele mele, care, chiar dacă m-as fi înșelat profund, mă străduiam să fie neutre, străine și fiindcă din lipsă de exercițiu, ele nu reușeau să mă exprime așa cum as fi dorit. Cele trei obsesii, după un neînțeles joc, se contopiră, din ele rezultă o pată neagră, întinsă, care mă atrăgea irezistibil, căci în apropierea de ea îmi vedeam împlinirea unei aspirații vechi, puternice: dizolvarea mea treptată, sigură, fuziunea cu negrul persistent, însoțită de o senzație plăcută, asemănătoare fazei de remisie a durerii, cînd nimic nu se mai poate opune tentației spre repaus, numai mintea, buimacă, rămîne extrem de trează, dar incapabilă să se fixeze asupra unui subiect. Impresia durase însă foarte puțin, din uriașa pată se recompusese figura insuportabilă a bătrînului, însă mult mai mare, părea o sinistră construcție din carton, opacă, iritantă, pe care simțeam nevoia să o îndepărtez, deoarece nimic nu putea fi mai derutant decît acea imagine hilară, aparent decisă să se confeseze. Ești caraghios, spusesem deosebit de sincer. Am practicat nu știu cîți ani psihiatria și toți pacienții pe care i-am cunoscut au cîte o poveste deosebit de tristă. Obligația mea era să-i ascult, indiferent de dispoziție, să le urmăresc itinerariul, mai ales că, practic, din cauza implicațiilor sociale, nu prea aveam ce să le fac. La început trăiam drama fiecăruia, mă duceam acasă dărîmat, revoltat, incapabil să fac ceva. Treptat însă, m-am convins că pe pămînt există cel puțin un miliard de povești dureroase. Aș spune chiar două dacă nu s-ar fi stabilit că numărul idioților este mult mai mare decît se crede, or, ei sînt tot atît de fericiți ca și confrații noștri ce nu s-au decis încă să coboare din copaci. Dar numai faptul că există acest miliard de drame nu-ți spune nimic? La ce să te văicărești? Cine dintre aceștia îți va confirma că adevărurile despre care tot vorbim sînt aplicabile, valabile? Chiar dacă din punctul meu de vedere drama sa e falsă, nefondată, minoră n-are nici o importanță din moment ce omul crede în existența ei, este incomodat de ea...

Și, pînă la urmă, cîți își dau seama de numitele implicații profunde ale dramei lor? Ascultîndu-le zilnic, încercînd să le categorisesc pentru a le descifra mai ușor sensurile, m-am convins că, în esență, există numai o dramă, imensă, obscură, dizolvantă, din mecanismul căreia nu reușeam să clintesc o singură piesă, cît de mică. Privirile bolnavilor orientate nefiresc spre o lume în afara înțelegerii mele, actele lor bizare bazate pe calcule străine formulelor uzuale, plutirea sterilă în universul luminat de alte astre, după repetate analize păreau să se suprapună peste a celorlalți, din afara cheilor și drogurilor, și toți împreună negau prin fapte tocmai ceea ce mie mi se părea mai mult decît evident. Oricum însă, nici chiar în momentele de profundă mizantropie nu puteam accepta așa ceva: negăsind în jur ordinea visată, mă străduiam s-o caut în altă parte, îmi reclădeam cu pasiune o cetate proprie, care, în secunda cînd era gata, mă respingea, sau, mai exact, mă obliga să mă simt în ea inutil, rudimentar, întocmai cum sînt în cealaltă, în care învinșii tereștri se cred întruchiparea zeilor sau ai eroilor civilizației. Cetatea mea era cu ceva mai reală, posibilă și avea la bază convingerea că sosirea extratereștrilor este iminentă, ba chiar îi vedeam în costume bizare, cu înfățișarea pe care ne-o prevăd nouă antropologii peste cîteva zeci de mii de ani, oprindu-se la Johnson sau la alt mare șef de trib și oferindu-i mărgele colorate, jucării, cîrpe cosmice, și alte asemenea nimicuri — întocmai cum procedam noi cu aborigenii — în schimbul cărora să le permită să conecteze savanții noștri oficiali la cine știe ce aparate, ori să-i supună unui tratament cu extracte de inteligență, pentru a-i face să înțeleagă amănuntele din cauza cărora ne despărțim atît de rar și de greu de patrupedul din noi. Unele dintre acestea le cunoșteam și eu, dar tocmai cînd mă decisei să le reexpun — în starea crepusculară în care mă găseam nu mă mai jenau, nu-mi stîrneau pasiuni ascunse, eram atît de detașat de toate încît în cel mai rău caz ele puteau să-mi provoace rîsul — se făcu liniște deplină, în care mă afectase imposibilitatea de a vorbi și apariția surprinzătoare a unui cîmp uriaș, copleșit doar de nisip roșcat, lucitor, agitat, în mijlocul căruia mă pomenisem singur și atît de obosit încît nu mai aveam resurse să mă întreb de ce sînt acolo sau cel puțin de ce mi se părea atît de îndepărtat orizontul. Știam, vag, că aștept ceva, senzația unei conversații neterminate mă tortura, dar atenția îmi fusese atrasă de o mașină apărută pe neobservate, un turism de modă veche — din anii cînd toate mărcile semănau — negru, hodorogit, ce venea spre mine cu toată viteza, necondus de nimeni; părea o jucărie lansată de un uriaș care n-a observat că aparusem pe nesfîrșita sa masă de joc. Dar ajunsă în mijlocul cîmpului, mașina începu să se descompună; la început, fără zgomot, ca într-un film mut, îi săriră ușile, apoi se întoarse rănită pe o parte ca, în sfîrșit, să i se desprindă roțile și ele o luară imediat razna, rostogolindu-se leneșe peste nisipul care, cu nesaț, începuse să înglobeze tăcut fierăria desfăcută la rîndul ei în bucăți mărunte, de forme triunghiulare, stelate, rombice. Pînă la urmă, într-un timp neimaginat de scurt, rămăsese doar o roată brună, dințată care, după o scurtă rotire, se orientă înspre mine, sporindu-și dimensiunile cu fiecare rostogolire, însă nu-mi fusese frică decît în momentul în care trecuse de locul unde se descompuse mașina. Abia atunci, dezechilibrat, mă întrebam ce se întîmplă, în angrenajul spiritual în care mă complăceam nu-i găsisem nici un loc imaginii. Încercai totuși

Vedere a orașului Sibiu („COSMOGRAPHIA" lui S. Münster, 1598)

să mă feresc, nu-mi rămăsese altceva de făcut, și atunci, la primul pas înlăuntru, auzii un pocnet scurt, fără ecou, iar durerea, amplificată parcă de tremurul sec al ușii ce mă despărțea de profesor, se răspîndi repede, egală, în tot corpul; deschizînd ochii văzui sus, în colțul camerei aceleași cunoscute pînze de păianjen atîrnînd leșinate sub greutatea muștelor, iar în perete, alături, imaginea bătrînului așteptînd, cu ironia înghețată pe buze, o ultimă confruntare la care aș fi fost dispus să particip dacă nu mi-aș fi amintit că sunase, deși îmi era imposibil să precizez cît timp trecuse de atunci sau dacă faptul se petrecuse cu adevărat.

Deschisei cu precauție ochii — ideea că ar putea să fie cineva în cameră nu mă părăsise încă — dar nu avui curajul să mă uit în jur, și nici la ceas, continuai să rămîn nemișcat și să-mi agit regretul că am ratat o mare ocazie de a accelera timpul. O discuție de orice fel mi-ar fi fost, indiscutabil, mai utilă.

În camera vecină începuse iarăși agitația, pașii mari, nesiguri ai bătrînului se întretăiau cu ai femeii, relativ ușori, inegal acompaniați de pocnetul bastonului și de scîrțîitul strident al parchetului. Apoi cineva dărîmase un lighean sau vreun vas mare de metal și imediat ce zgomotul, deosebit de pătrunzător, enervant se atenuase, auzii venind ca dintr-o depărtare apreciabilă vocea calmă a bătrînei, căreia zgomotul părea că-i făcuse bine, vasul căzut o trezise oportun din somn sau îi atrase atenția asupra unui fapt altfel uitat. Mie în schimb îmi dăduse să înțeleg că somnul meu s-a sfîrșit definitiv, seara amenințînd să se alinieze celorlalte, vechi, din care nu-mi amintesc decît că erau nesfîrșite, torturate de insomnii și de imagini bizare, desprinse parcă din tencuiala milenară a casei.

Bătrîna spuse: — Eram convinsă că ai adormit de tot. Dar unde eral? Știi că n-ai ce căuta în bucătărie! Zău, crede-mă, nu mai am nici un ban. Ținusem găina aceea în balcon, iar pe banii de pe ouă mai cumpăram cîte ceva, pîine, chibrituri; oricum erau bani... Dar curva de vecină m-a spus la administrator. Trebuie s-o mut în cămară, însă mi-e frică să n-o calci cînd umbli după alcool... Știi doar că ți-ai băut pînă și spirtul de bărbierit, chiar și parfumul Mirelei. A dispărut și petrolul dintr-o sticlă...

Bătrînul rîse enervat: Mă întreb de ce ți se pare atît de caraghios faptul că simt nevoia să beau? Acum nu mai trebuie să sorb kile întregi de orice pînă să nu-mi aduc aminte de nimic. Numai tu ai impresia asta... Mi-s de-ajuns doar două sute și uit totul, rahat, nu mă mai pot gîndi decît la următorul pahar. De ce să mă gîndesc? La ce? Mi-e o frică îngrozitoare de sportul ăsta... Uite, crede-mă, sînt aproape nebun. Mi-ar trebui două sute, doar două sute de coniac și mi-aș face plinul. Dacă ai putea pricepe cît mă deranjează ceea ce-mi vezi pe umeri!... Sînt în stare să mă umilesc, să cerșesc numai să nu-mi simt capul care cu mulți ani în urmă credeam că face excepție, că l-a nimerit Dumnezeu după un calapod mai de doamne-ajută...

Bătrîna șopti relativ înțelegătoare: Fă ce crezi... Nu am un ban în casă. Pîinea e uscată, de joi, am încălzit-o pe sobă. Avem apă proaspătă, lapte praf și niște fasole... Chiar dacă te-aș înțelege, n-am ce-ți face! Poate îți dă Mirela din bursă... Ori să vînd găina? Dacă vrei ia-o, însă nu știu unde o vei putea

Vedere a orașului Brașov (miniatură din COSMOGRAPHIA lui Sebastian Münster, ed. Basel, 1598)

plasa. Și așa, curva aia de vecină... Sau, mai bine, ia-mi pantofii. N-am mai ieșit de mult din casă, or, aici am tenișii Mirelei... Cînd o să primim pensia, îmi cumpăr alții. Mi-e frică însă că n-o să-i știi plasa, tîrgul de vechituri e deschis abia duminică dimineața...

Profesorul părea că n-o auzise : De ce să mă mai gîndesc ? Să stau ca un dulap, asta vreau. Nu, nimic, la dracu... Cui folosesc toate concluziile mele ? Cine m-a băgat vreodată în seamă cînd am spus că lucrul cutare nu e bun, că individul X e profund tîmpit, că principiul cutare e fals, că legea Z e valabilă doar pentru animale ? Și, de fapt, cine pe cine poate convinge ? Apă de ploaie...

Bătrîna reveni : — Dar ce anume ai de spus ? Cînd ai avut timp să te și gîndești ? Nu-ți dai seama că de ani întregi nu mai știi de tine ? Și, de fapt, cînd ai încercat să spui ceva ? Mie, firește, poți să-mi torni ce vrei, n-am nici o putere, nimic. Dar asta nu înseamnă...

Profesorul o întrerupse : La treizeci de ani, cînd a început războiul, mi-am încheiat practic viața. La treizeci de ani eram atît de bătrîn, de matur, încît nu mai știam cum să împing de timp, tocmai pentru că eram convins de iminența catastrofei. După hiatusul produs de război — cînd nu existam decît sub forma unui mecanism stupid, care mergea întotdeauna descoperit, în scîrbă, căutînd cu disperare moartea, moartea buna de ea, care mă ocolea prostește — am început să repet în mare totul, amănunt cu amănunt, gest cu gest, absolut totul... dar în condiții istorice noi, cum zicea un tovarăș, cînd burghezii s-au dus în mă-sa, și odată cu ei înapoierea și mizeria noastră balcanică... Abia cînd mi-am dat seama că încep să repet m-am căsătorit cu tine. Credeam că se mai poate împrospăta ceva. Acum am impresia că am ajuns iarăși în pragul vîrstei de treizeci de ani, cînd se încheie ciclul, cînd trebuie să se încheie... Relansez la fel de caraghios aceleași întrebări stupide, afișez o mutră insipidă de altruist nebăgat în seamă...

Bătrîna rîse : Tu n-ai fost pe front. N-ai fost nicăieri, nu mi-ai spus niciodată, nimic...

Profesorul ridică iritat glasul : N-am fost pe front și totuși am fost. N-am omorît pe nimeni și totuși am omorît *n* oameni. N-am luptat împotriva nimănui, n-am conspirat împotriva nimănui și totuși am fost trădat... N-am trădat și totuși sînt trădător. Nu știi cum vine asta ? Mereu aceeași observație stupidă, de parcă n-ai ști decît zece vorbe... Uite motivul pentru care n-am avut ce discuta cu tine...

Bătrîna spuse iarăși : Ce vrei să justifici ? N-ai fost pe front. N-ai fost nicăieri. N-ai trecut de cînd te știu nici măcar hotarele județului. În ultimii ani, de fiecare dată cînd îei pensia dispari cîteva zile ca să rezolvi, cică, de fiecare dată definitiv, cu nenorocita aia de casă de la țară, la care dacă puneai zilnic o singură cărămidă ar fi trebuit să fie gata. Nu zic, poate este, n-am cum să mă duc, știi doar, și de fapt nici nu mă interesează. Păcat că undeva m-ai convins. Scăpam de piață, de cozi, de găini crescute în balcon, de apă, gaz, întreținere... Numai noi și Dumnezeu. Nici să n-aprindem lumina și să ne sculăm în zori... Nu vreau să cunoaștem pe nimeni, nu vreau să știu de nimic. Poate ceva meditații, acasă...

Bătrînul o întrerupse : Nici nu-ți dai seama cît ești de irațională ! Vrei să spui că în oraș nu am fi singuri ? Aici, cu toți oamenii, ești mai izolat ca oriunde. La țară am impresia că aș fi mereu cu ei în minte, că m-ar tortura lipsa lor. Dacă ar fi după mine, m-aș muta, experimental, în Țara de Foc, în insulele Maurizius sau în Polinezia...

După cîțiva pași hotărîți, repezi, auzii iar zgomotul făcut de alunecarea vasului de metal. Bătrînul îl luase în mînă și după o clipă de ezitare începuse să-l lovească ritmic cu mîna și să danseze. Cu fiecare lovitură ritmul se întețea, la fel ca și numărul pașilor, profesorul părea că intrase în transă, scotea gemete, gîfîia, chicotea, ca după cîteva momente, cînd intervenise și oboseala, să spună cu o tristețe fantastică, nefirească : Da, în Polinezia, la mama dracului ! Taca-tac ! Taca-tac... taca-tac. În pielea goală și să ne hrănim cu lăcuste, cu furnici, cu greieri, cu muște, cu reptile ! În supercivilizata asta de Europă de zeci de ani n-am făcut altceva decît războaie după războaie. După fiecare băteam din fălci străduindu-ne să-l evităm pe următorul care a ieșit și mai perfect. Asta se cheamă civilizație ? S-o creadă cine vrea ! Sînt sătul. Nu ai pic de liniște. Peste tot amenințări, pericole. Ele te deformează, te fac mai dobitoc decît cei ce umblă în aia goală și cîntă la lună. În Polinezia ! Dar, de fapt, cu cine vorbesc ? De-ar suna mai tare porcăria asta, să te trezească din somnul cel de moarte ! Mereu în alertă, mereu pus pe apărare. Și nu te aperi de șerpi ori de dobitoace ca-n Polinezia ! Ci de oameni ! Pricepi, fă ?

Femeia începu să plîngă : Mi-e rușine de vecini, de rușinea ta... Asta n-ai mai făcut-o. Măcar de n-ai minți atît de îngrozitor !... Îți cauți scuze cu luminarea. Ai măcar curajul să recunoști că te-ai ratat. Și din vina ta. Toți oamenii au trecut prin războaie... Toți au fost ciuntiți într-un fel sau altul...

Bătrînul spuse gîfîind : Da, dar eu am murit atunci. Asta-i diferența. Sau, poate, mai demult... N-am fost omul barricadelor, mi-e scîrbă de idioți, de... Sînt dacă vrei un caz izolat, un dracu să mă ia... Toată omenirea s-a realizat în afară de mine. Clar ?...

Femeia îl întrerupse : Tu însă...

Profesorul reveni : Da, eu n-am trăit nimic, asta vrei să spui ? Nici o schijă nu mi-a găurit inteligența, n-am fost bătut pentru cine știe ce imprudențe, am tăcut din gură cînd au fost maziliți cei ce credeau ca mine, am fost soldat neinstruit toată viața, un profesor ordinar care a repetat treizeci de ani că Homer era chior, că Traian era mare, că Nero era cretin că... rahat. E adevărat că mă stimează toți elevii... Dom' profesor în sus, dom' profesor în jos... Știi deci că am fost în posturile X, Y, Z, că umblam înțepat, de parcă aș fi purtat pămîntul pe țeastă, că zîmbeam continuu și dădeam din cap și cînd nu era nevoie, că la pensionarea mea am fost plins chiar... Cînd făceam serbările la liceul *Mircea* storceam toate sentimentele vorbind onorabililor părinți despre asuprirea otomană, habsburgică... Scriam muzică pentru tot felul de piesuțe și directorul, personal, mă socotea un geniu... El care, la o adică, atunci m-a... Dar ai tu habar ce am constatat eu în vremea respectivă ? Ce am simțit ? Dintr-o prostie uriașă te-am menajat. Și rău am făcut... Acum trebuie să mi le povestesc mie însumi, căci mă sufoc între pereții aceștia oribili, mă omoară casa asta nenorocită, umbra ta de sfîntă în agonie, isteriile tale... Îmi povestesc toate porcăriile pe care le știu, poveștile stupide ale celor pe care i-am cunoscut. În semn de profund dispreț vagabondez dintr-o existență în alta. Întreaga noastră istorie o termin în două-trei ore... Și atunci e firesc să mă întreb la ce mi-au folosit restul anilor ? Ce-am făcut ? Adică n-am făcut nimic, dar cine este de vină ? Poate că numai eu. Știu. Aparent totul e perfect. Însă zilele astea, una ca alta, tu șchiopătînd prin casă, eu cerîndu-ți voie să beau, tu spunînd că nu ți-a ouat găina, eu trimițîndu-te la dracu, Mirela înjurîndu-ne pe amîndoi, și tot așa, zi, noapte, zi... Pămîntul se rotește aiurea, de *n* ani, și n-a avut norocul să o ia razna... Tu te simți, poate, bine stînd ca o mobilă ori navigînd între budă și bucătărie... Vorbim de ani întregi două limbi diferite...

Femeia spuse : Și ce ai vrea să fac ? Eu m-am împăcat de mult... De cînd am avut paralizia aceea, de atîția ani, parcă tot atunci te-ai „pensionat" și tu, m-am învățat să cer mai puțin... Știu că nu mai pot face nimic... Chiar dacă am cădea de acord !

Bătrînul reveni : Poate aș mai fi în stare să compun o melodie, două... Ce mi se pare ciudat e că pe toate celelalte am avut impresia că le-am mai auzit undeva, cîndva, nu sînt de loc sigur...

Femeia îl întrerupse : Dar de ce agitația ta din ultimul timp ?

Bătrînul rîse nervos : Pentru că odată și odată tot trebuia să mi le amintesc pe toate... Poate așa vei pricepe și tu. De atîta vreme cred că și ușa aia a înțeles. De-ar mai proiecta încă o dată vacile, Dumnezeu te-ar alege drept model, sînt sigur...

Femeia vorbi calmă : Știu asta. Mai încet însă, cred că se aude...

Profesorul strigă : Cine ? Sfîntul din camera vecină ? Savantul acela cretin, care nu știe decît să stea cu nasul între sculele lui ori între sinii nu știu cărei fițe culese de pe stradă sau care are nevoie de o notă de trecere la examen ? Habar n-are că nici nu mai există, că e un zero... Auzi, bă, lua-te-ar dracu' ! Dă o țuică și-ți vînd o chestie de rămii praf ! Pentru un chil de șliboviță te învăț să și gîndești...

Bătrîna începu să plîngă : Taci, te rog taci, nu ne-a făcut nimic...

Auzii imediat cîteva izbituri în ușă, un schimb violent de vorbe din care nu înțelesei absolut nimic, iar peste cîteva secunde, sau chiar minute, nu-mi dau bine seama, soneria îmi accentuă regretul că n-am rămas totuși în laborator.

(Fragment din romanul în lucru „Absenții".)

Dacă dar la începutul secolului pînă pe la 1840 **Istoria** lui Petru Maior, **Lexiconul de la Buda, Tentamen criticum** a lui A. T. Laurian erau aplecate a exagera nota latinității noastre pentru a răspunde la exagerările celor ce ne-o contestau, astăzi acest motiv de exagerare a dispărut : lupta este cîștigată pentru noi pe tărîmul științific.

TITU MAIORESCU,
1881

BLESTEMUL BASMULUI

„Basmul nu spune totul în plan psihologic și farmecul provine pentru unii mai ales din misteriosul poematic care însă e parțial descifrabil, o inteligibilitate totală fiind contrară regulilor artei".

(Călinescu — Estetica basmului)

Aș vrea să scriu o carte despre locurile pe care nu le-am văzut, care nu aveau nume și a căror geografie — întotdeauna existentă atunci, contemporană cu mine — putea fi străbătută lesne în spațiul unui an de trei zile.

— Și cum vrei să zburăm, ca vîntul, ca gîndul ori ca blestemul ?

— Ca blestemul. Pentru că blestemul drept se prinde chiar înainte de a fi rostit. Dacă și binecuvîntarea e un blestem, atunci slăvit fie Slavici pe care-l mai simt și astăzi atîrnîndu-mi de suflet ca o ghiulea de șapte ocale.

Îl slăvesc urîndu-l, pentru că stăpîna blănii de focă Sida a fost asemuită cu Mara (n-am citit-o și acum refuz s-o citesc pentru că n-o citisem la vreme — „la vreme" însemna Delphine Gay și Montherlant, Istrati și Mișkin și haiatul vechi al lui Diderot, erou ca și Ciuma, ca și Alexandria. Însemna filozofia tragică a apartenenței la un pămînt, una cu pămîntul de dedesubt și cu stelele de deasupra a lui Charles Morgan, marea mea decepție de mai tîrziu, sau bucuria culorilor pure și a luminii limpezi a lui Giono, însemna Enigma Otiliei și Cocostîrcul albastru, dar nici decum Mara pentru care „mai aveam vreme", ca pentru Muntele mic de deasupra orașului meu natal, pe care mai aveam vreme să-l cuceresc, bătînd în rest, munții cruciș și curmeziș din Rodna pînă-n Semenic, din Retezat în Vrancea ; și Muntele Mic continuă să-mi străluiască orașul, așteptîndu-mă, ca Mara, cumpărată și neatinsă din raft.

Erau aceleași condițiile vechii Austro-Ungarii la Siria și la Cireașa și mediul și climatul spiritual cu tendința noii burghezii ca totul să rămînă așa, să se consolideze ce resturile apucate în grabă desfacerii imperiului, și peste ani eu n-aveam cum să-i telegrafiez retrospectiv lui Ion al Lenii Savahi lui Mihail Bolin, ca I. C. Brătianu, în noiembrie 1918, Transilvănenilor : „Să nu faceți revoluțiune înainte de sosirea noastră"...

Îl blestem, iubindu-l cu toate rădăcinile împletate în același pămînt și împletindu-se printre paltini și ciritie cu ale lui, de la Cireașa la Siria.

Nu știu dacă Mara cunoștea poveștile lui Slavici. Sida le știa.

Despre geografia mea de atunci aș vrea să scriu o carte, acea geografie pe care nu o puteam stăpîni nici parcurge decît în limitele mele dimensionale, cît cuprindeau meridianele mele și paralelele mele, nu despre aceea de acum, la altă scară, mare și împrăștiată și de necuprins decît cu dorul pentru că darul ubicuității nu mi s-a ursit din fașe și-mi rămîne veșnic o geografie posibilă, existentă undeva, sub picioarele mele, sub stelele sudului. Coordonatele din copilărie le fixează imaginile din povești. Mai tîrziu li se adaugă altele care nu vor mai fi niciodată reale ori proporționale, încep să aibă nume — ce nume frumoase au locurile pe care nu le-am văzut — ci întotdeauna dependente de aceste prime imagini proiectate în copilărie. De-am învăța să visăm la scară universală !

În toamna trecută, pe la Sfîntul Andrei, o mașină „de la raion" mă ducea înspre țara de marmură a centaurilor. Tovarășul de lîngă mine povestea ceva fără să se gîndească o clipă că dealurile care treceau învolburate, Rugu, Cireșelul, Vlădoni, erau pentru mine tot atîtea statui împietrite de uriași ; departe se vădea Măgura Ruspercului și în dreapta noastră, îmbietoare, culmile Poienii Mărului foșneau printre răchite și sălcii : „Mult ai umblat, multe drumuri ai bătut... și tot mai ai să umbli și să alergi ca să ajungi unde nimeni nu te așteaptă".

— Oprim să-mi iau niște țigări ?

Pe chipul meu se trăgeau încet, măsurat, cele nouă piei ale șarpelui timp și-mi era că sub ochi se vede carnea vie dar el nu vedea și nu auzea.

Eram în Casa Cucului, în care nu mai intrasem de la moartea Sidei. Tăcere. Nu liniște, tăcere. Nu mai suna clopoțelul care-o vestea pe Sida cînd ieșea din sufrageria de cireș cald îmbrunit ca pipa lui Mitru Celălut. Nu mai era pupitrul de pe care Blagoe privea surîzînd, satisfăcut și plin de mîndrie. Umbrele lor și ale tuturor lucrurilor dimprejur plecaseră. Ei doi dormeau cuminți printre trandafiri sălbateci, sînziene și coada șoricelului, uriașe tufe de vîlve vegetale, unul lîngă altul la zece ani distanță în viață ca și în moarte, sub crucea de marmură de Ruschița pe care se vedea scrijelit :

„Sida și Blagoe născuți în 1882—1892 morți în 1951—1961", unul lîngă altul ca în fotografia ștearsă cu ei în haine de gală, Sida într-o rochie neagră de antilopă cu jabo de dantelă, Blagoe în mare ținută cu decorații pe piept. Numai Slavici, iubitul, hulitul nu se mișcase de acolo. Acolo era și crișmărița cea frumoasă, acolo mai era și tinda mamei sărace a Liei și în colțul celălalt, dar tot acolo, vatra vîntoaselor. Pe acolo seara mai cîntă și azi din cimpoi Petrea Prostu și-i salută părintelui potcapul (întotdeauna părintele Nelt ori părintele Virgil, ori altă față bisericească din numeroasa, onorabila și foarte însetata de cultură familie Țurcan). Sau trecea seara cu vițele prietenul meu Păvăluț care putea fi foarte bine Păcală cel isteț. Izvorul din fundul grădinii era apa vie, poenele mele cu mici catifelițe gălbene, laba gîștii și creasta cocoșului, străluiau casa dezabuzatei Sfinte Vineri, iar peste apă... ei bine acolo începea tărîmul celălalt. Pe coastă, Căsuța urșilor (sau a hoților, sau a piticilor, aici poveștile lui Slavici se încălecau peste basmele germane și nordice pe care Sida le adusese cu ea din Ruhrort... sau poate de la Narvik, cireșul amar de pe coastă era pomul cu rodul tainic la care nu ajunsesem niciodată, iar grădina mea era din totdeauna și a Zînei zorilor.

Era acolo Slavici și se uita la mine cam dintr-o parte, cam sfielnic, pentru că — zicea el — omul drept învinge toate relele, și orătăniile clonțoase și cățelele cu măsele de oțel și gușterii și balaurii n-au ce-i face omului care se lasă în paza duhurilor curate, rușinat pentru că — zicea el cu dulce grai sfătos de la Siria și de la Cireașa — n-ai a te teme de Zmeul zmeilor cel pofticios nici de Mumele pădurii și că... noroc că pe lîngă mine s-a strecurat Florița cu breton și cozi, iar Lia purta și acum rochița mea tiroleză și-n mînă mai ținea legătura pe care mi-am făcut-o cînd am vrut să plec în lume să-l caut pe Limir împărat. Că — zicea Slavici — bați de trei ori din călcîie și Limir împărat vine, „să-l vezi și să știi că l-ai văzut".

Am bătut în pămînt de trei ori și am bătut de treizeci și trei de ori cîte trei, și l-am așteptat.

Și poate că-l mai aștept și-acum, dacă n-o fi murit, dacă n-o fi venit...

Maia BELCIU

VICTOR FELEA

Aștept cuvintele

M-am trezit și acum aștept cuvintele
în dimineața încă nocturnă, indecisă,
aștept cuvintele care să-mă aducă pe mine
cel dinăuntru
sau poate un cîntec misterios al lumii
cine știe de unde cules.
aștept să izbucnească lumina sentimentelor
mari și frumoase
dar sunt prea mulți nori
și lucrurile îmi stau în preajmă
condescendente
față de iluziile mele cu privire la poezia
ce sper să se nască.
Și într-adevăr, e doar un armistițiu matinal
cu mine și cu lumea
și nimic nu va ieși la iveală
și cuvintele se vor duce la locul lor în
adîncuri,
pești adormiți de-o hipnoză bizară.

MATEI GAVRIL

Dincolo

Îmi pare lumea o albastră simfonie,
ca somnu-ncolăcit
în burta unei stranii vietăți.
Pătrund prin stratu-ntunecat semnale,
dar niciodată nu pot intui
sfîrșitul.
Stau tolănit pe fundul oceanului,
sub presiune.
Mă ating peștii cu sălzi fosforescenți
tîrîndu-mi peste față umbre dulci.
M-aș ridica la suprafață
să spintec pînza, cu-un impuls.
În ochi să simt, pe dincolo de moarte,
cum susură izvorul calm de lapte.

ION POP

Trei puncte

Port trei puncte negre-n ochiul sting —
În graba nașterii, lumina
Nu m-a acoperit în întregime.

Tăcute, neșterse, la aceeași distanță mereu,
Ziua întunecate, strălucitoare noaptea,
Refac un triunghi ceresc —
În el ezită zborul unui vultur,
Un alb triunghi de nor o clipă se desparte
Însingurat, de sine, încremenind o vreme,
O margine se-așează pe nesfîrșitul verde.

Să am înfipți în mine trei țăruși
Ce țintuiesc trei stele al căror loc e-n
largul cer,
E-o scurtă vinovată bucurie.
Cîndva, un vînt trecînd abia simțit
Le va elibera, lăsînd trei goluri,
Voi fi așa ușor, că aș putea atunci
De trei ori peste cap să mă învîrt
Și pasăre ori altă zburătoare să devin...

MIHAI TRĂIANU

Poeții necunoscuți

Poeții necunoscuți descind cu o creangă
Verde de salcîm,
Iarba escaladează războiul din lume
Între toate temut.
Cuvîntul loveste pădurea,
Valul echoului revine neadevărat,
Vieața, răstrântă de ocheanul mării,
Tăioase cioburi spulberă în plăji,
însîngerat,
Cetăți fără nume
Trăiesc o noapte halucinant până în zori,
În luceafărul zilei, gustul gloriei
E nevinovăția să mori,
Învingătorii, cu o cămașă subțire,
Pe un munte ales ne vom întîlni,
Pădurea, idei crescute în coaste,
Piept comun va adeveri;
Paseri din paradis vor pogorî
În iarba cuvintelor noastre,
Pămîntul profețit odată.
În veac, va fi un scut ușor,
Soarta luptătorului adevărată.

Întemeiere

Iubesc dulce pămîntul tău,
Subt stele o vieață de salcîm
Mi-o duc pe o limbă de pustă,
Nostalgic îndepărtat de mare,
Trei culori cunosc în lume
Întru adevăr și iubire,
Prin mari cîmpuri de spații,
Adînci fîntîni ne leagă, țară,
Bate în mine sînge tînăr,
Că se trezesc, din veacul veacurilor,
În pereții de pămînt ai casei
Străbunii din robie a se-atemeia,
Pămînt din pămînt,
După chipul și asemănarea ta.

ION IUGA

Voievozii

Au pogorît din noi
ferestre-n drumuri la răscruci
laiță de piatră, voievozii ;
trălesc în rădăcini
în văz cu lumi de mineral
legînd
cerul-cuvînt
o, marii mei preoți de var
cum vă ascult !
s-au împărțit cu noi
cum ziua taie marea de uscat
și ne-am legat
așezare-n neașezare
cum lutul
rugăciune-n altare ;
cei ce-au rămas
păduri
poartă munți
cu patru securi
dăinuie rîuri —
o, marii mei preoți
cum mă cuprindeți-adîncuri.

Dialog

Șarpele e-n dialog cu pasărea
în grădina Bănuitorului
(Cu aceste fraze pentru orice eventualitate)
Ascultă, fiica mea ! Eu regret încă o dată,
Simt stelele sculptate-n adîncuri de apă
Ce respiră-n clarobscururi pe obrazul pietrelor
Pentru a trăi aici, într-o viață fără-ntreruperi
În interiorul vieții, într-o mișcare perpetuuă
Ascultă, fiica mea ! Ochii și memoria mea
Totul rămîne de terminat sub aceste
ape magnetice
Sub claritatea pămîntului
Cînd devenim vase comunicante. O să văd,
zici tu
Fără furtuni eu nu pot gusta. Nu, nu, zici
Nu pot tăia ombilicul planetei în marele joc
Desfăcîndu-ți sînii infernali
Superbii sîni ai înțelepciunii. S-a făcut, zici tu
Căzînd din nou pe gînduri între timp
Simțind picioarele luminii umblînd sub pămînt
Mîngîind fața internă a limpezimilor
Acesta e fructul permis : cînd mă atinge lumina !
Banalități ! Zici Tu, cu glas sugrumat
Ascultă, fiica mea ! E ploaie. E vînt. E amar.
Tandrețea tăcerii gravitează-n trepte
resfirînd infinitele tulburi.
Da, eu am fost, zici tu. Cu o sinceritate crispată
Acestea sînt farmecile mele, mîinile mele
labirintice
De acum aparțin depărtărilor din mine
Simțind sub tîmple pulsînd singurătatea
primelor aluzii
Ascultă, fiica mea ! E timp frumos totuși, rostește
șarpele absent cu glas de insectă. Nu,
nu mi-te-am imaginat
De, credeam una-alta și una-și-alta. Așa,
așa cred
Spunea îndepărtîndu-se, lăsînd o urmă
(șerpuită) printre pomi
În zăpada altor vîrste nebănuite. De acum,
Sînt ultimul om pe ceața aceasta
Un om pentru toate tîmpurile
Un om pentru toate furtunile
Un om pentru orice eventualitate.
După ce-au trecut oamenii cu păsările lor,
Contemplînd iritat un al doilea joc,
al vieții ascunse
Ascultă, fiica mea ! Se aude un glas
de șarpe-n copac
Îmi plac albăstrii subsuori de păsări în zbor
Și soarele ireductibil
Și mîna caldă a rădăcinilor, aici dedesubt,
aici deasupra
În puritatea viitorului îngăduit.

ION ANTONIU

Un copil

Mi-aș dori un copil clădit
din mine în afară ca un turn
de catedrală. În pumnii lui
mi-aș pune forța, în ochii lui ochii,
în gura lui cuvintele și m-aș sinucide
ca el să calce într-un craniu mort.
Ce bîntuiri ar fi în capul lui.
S-ar răsturna în existență
primind în el lumina prin picioare,
primindu-mi șoaptele din morți
și-orice imagine primind sînd m-aș uita
pe sub pămînt după reci ingeri.
Ar fi acest copil nenorocit.
Ar fi nebun și ar lansa spre mine
atîtea bombe nucleare că
pe însuși Dumnezeu l ar sfărîma
și tot nu ar ajunge să trăiască.
Combustia acestui tînăr plod
ce am de pe acum înregistrată
și calculele mi-o înfățișează,
îi văd și forma goală căzînd,
iar eu mă sting în pumnii lui,
în capul lui găsesc un larg ecou,
de spaima gurii mele însul țipă
blesteme ce mă-ntorc din om în om.

Crinii

Abia după ce nu se mai suportă crinii
înfloresc, după ce ajung la greață de
sine
blestemă lumea cu lumina lor
și ei în ei sînt morți
ca niște stele.
Cerul îi vede plutind
puși pe morminte. Statuile de sălcii
scot lacrimi de desmăț
și cei plecați îi simt
lăsîndu-și rădăcinile ca niște gheare
în golul sufletului dus.
Abia după ce cade
Centaurul spre soare în genunchi
își scot ei urletul din gît
ca să îmbălsămeze lumea.

RADU ULMEAN

MAGIA LIMBAJULUI

Dintre poeții de azi, cel mai macedonskian (luînd macedonskianismul în accepția de „categorie spirituală", (cum ne îndeamnă Adrian Marino în substanțialul capitol concluziv la Opera lui Al. Macedonski) *îmi pare a fi Adrian Păunescu: și sînt într-adevăr surprinzătoare afinitățile de structură între acești doi fii ai unei Oltenii paradoxale, producătoare, din cînd în cînd (ca în virtutea unei obscure voințe de răscumpărare) a unor suflete himerice înrudite cu acel al Cavalerului de la Mancha; trecînd, firește, peste deosebirile adînci impuse de contextele sociale și intelectuale, deosebiri care se resimt în primul rînd în planul limbajului poetic, — și aici, autorul* Nopții de Decembrie *deține superioritatea și gloria ce se cuvin unui mare deschizător de drumuri. Macedonskian e Adrian Păunescu și prin energetismul său plin de orgoliu (de unde retorismul bătăios, uneori arogant, dar mereu ingenuu în substraturi), și prin expresia aproape programatică a unei virilități frenetice, și printr-o specială vocație a estetizării (exercitată pînă și asupra materiilor grotești), și — vai! — prin inegalitatea, cîteodată de-a dreptul derutantă, a abundenței sale producții poetice. Dar acest „vai", dacă mă gîndesc mai bine, nu-și are nici un rost, ba poate chiar să induc în eroare: căci, ca și în cazul ilustrului său predecesor, e nevoie să-l citești integral pe Adrian Păunescu, să-i descoperi, adică, toate oscilațiile și zigzagurile, ca să-i poți înțelege adevărata natură și aprecia talentul excepțional; o antimagine antologică — posibilă la alți poeți a căror inegalitate nu ține de însăși structura lor profundă, ci de diverse accidente exterioare — ar avea, în ceea ce-l privește, un anume coeficient de falsitate. Sper că e limpede, din tot ce-am spus pînă acum, că macedonskianismul lui Adrian Păunescu nu rezultă nicidecum din vreo influență materială (reluare, fie și inconștientă, de teme, atitudini, mijloace expresive), ci reprezintă unul din acele rare cazuri de congenialitate poetică; și nu trebuie să uităm că două spirite congeniale pot să nu se asemene deloc în ordinea aparentului (atît de importantă, totuși, în artă).*

Poezia lui Adrian Păunescu e străbătută de o puternică încredere în resursele magice ale limbajului și, în acest sens, ea are o străveche prospețime, contrastînd cu aerul destul de convențional care se degajă din operele unor poeți (nu lipsiți de înzestrare) care se simt obligați, dacă nu moral, cel puțin estetic, să mimeze o „dramă a limbajului" care le este substanțial străină. Astfel încît, afirmația și negația, întrebarea și exclamația sînt la Adrian Păunescu totale, nepătate de umbra niciunei îndoieli. De unde capacitatea acestei poezii, izvorîtă dintr-o imaginație în fierbere metaforică, de a inventa și distruge realitățile și irealitățile cele mai diverse, într-un registru care merge de la angelic la monstruos. Transpus liric, identific aici mai ales un filon donquijottesc: privirea poetului halucinează universul, iscînd imagini teratologice, enormități diforme, făpturi hibride, amestecuri grotești și aberante. Lupta împotriva acestor „uriași", a acestor apariții vrăjitorești și demonice — luate foarte în serios, poetic vorbind — e dusă tot cu arme verbale: întreg arsenalul retoricii clasice (dar și al antiretoricii moderne) este pus la contribuție: exorcismul e de natură pur estetică, efectul final fiind o destindere euforică. Artisticul nu face decît să consemneze triumful unei vitalități irepresibile, silită să-și cheltuiască prisosul în imaginar.

Dincolo de fluctuațiile conștiinței estetice, — în care trebuie să căutăm nu numai explicația scăderilor, dar și pe aceea a izbutirilor cu totul ieșite din comun ale poetului, — din versurile lui Adrian Păunescu, luate în totalitate, se răstoarnă un mare val de farmec: e farmecul din ce în ce mai rar la alții al inocenței limbajului, capabil să subjuge pînă și cele mai refractare lucidități. Cuvintele — și în primul rînd cele care exprimă tinjeala, somnolența, plictisul, lîncezeala, boala — sînt fundamental sănătoase: adică pline de întreaga lor greutate de sens și totodată uimitor de flexibile; poetul își poate îngădui chiar să le și repete, pentru că e ca și cînd nimeni înaintea lui nu le-ar mai fi pronunțat. O asemenea poezie are candoarea — și curajul — de a aspira să aboleasca istoria poeziei; și chiar dacă nu cad în această seducătoare capcană, nu pot să nu mă las încîntat de faptul că ea există, subtil mascată de propria ei naivitate și de propria ei forță.

Matei CĂLINESCU

puncte de vedere

budai-deleanu

Țiganiada e printre operele fundamentale depozitare de istorie literară: semnificația ei ultimă privește destinul literaturii române, direcțiile ei artistice. Teatrul lui Alecsandri și cel al lui Caragiale, atîtea elemente ale poeziei și prozei eminesciene, literatura noastră în partea ei de fantastic, de vis, de absurd — nu sînt doar presimțite, anticipate. Budai-Deleanu e un precursor dar și un vizionar iar opera lui e o sinteză mai mult a ceea ce avea să se scrie decît a ceea ce s-a scris pînă la el.

Dimoneasca amețitură. Comedie despre o tragedie, **Țiganiada** se constituie în jurul existenței restrictive a țiganilor care, cîtă vreme e ignorată, nu generează tragicul. Paradoxal, tragicul se declanșează odată cu „slobozia", înarmarea și împroprietărirea, deci odată cu ridicarea restricțiilor. „Dimoneasca amețitură" căreia îi cad victime țiganii provine tocmai din această răsturnare de situații, cu alt efect decît cel scontat. În loc să-și recîștige condiția, țiganii și-o pierd pentru a doua oară eșuînd în imaginar și absurd, deci tot într-o existență restrictivă, deformatoare. Prin înarmare se înțelege o aglomerare monstruoasă de **lăicți**, goleți, femei, copii, bărbi afumate, zdrențe, tingiri, cuțite, topoare, ciocane, săbii, frigări, steaguri, pari, cimpoaie, fluiere, trișete, tobe, maie, tigăi, măciuci, dible, cai, foarfeci, căldări și baroase. Dezbaterile cu privire la organizare se transformă într-un crunt și grotesc măcel: **Nici unul vra să asculte cu pace / Și tocmą ca nește fieri surepe / Răpștind merg și să scoală pe sine / Ar mușca, dar nu știu pe cine /. Punind mîna pe un ciolan de „moartă vită".** Tandaler îi sparge unuia capul, zdrobește altuia urechea, altuia falca iar lui Șoșoi îi **„ștearsă nasu".** Goleman **„rumpe lui Băluț din umeri mina", „lui Colbeiu zdrobește dinții în gură"** iar pe Bratu îl **„nimerește tocma la tîmplă / unde grabnică moarte se tîmplă".** Și în timp ce **„muierile fără învălitoare / Aleargă: copilele fricoase / Trămurind din cap pănă în / picioare / Imblă ca ș-oile spărioase",** lupta se încinge tot mai mare și mai oarbă: **Bărbații sosind, nu căuta în cine / Să deie, ci da de toată parte, / În toți cei de cetele strine.** Și astfel, **„nasuri, miini, urechi, capete o sută / Picară zburate într-o minută".**

De aceste lui în minte puiază fierbințeala. Copil din flori de os crăiesc **(„de pe mos să născusă din cea mai frumoasă țiitoare a lui Jundadel"), „nalt și ghizdav la făptură", „Bun lăutariu", „pre bun cîntăreț"** iar **„de inele mester ales",** Parpanghel aspiră la un destin de Făt-Frumos: să săvîrșească fapte de arme, să treacă prin întîmplări neobișnuite, să-și salveze iubita. Dar e un destin care i se refuză și atunci Parpanghel încercă să și-l asume prin vis și închipuire. Existența sa e un amestec de halucinație, obsesie, poveste, vis, mirciună gogonată și tăgadă. Rivnită de mulți, Romica, frumusețea șatrei, „încredințată" lui, îi poate fi răpită, dovadă duelul Păpară — Ganafir. Deci este imaginată răpirea. Satana o duce pe Romica în palatul nălucit, la „curtea cea frumoasă și de călători amețitoare" (un fel de loc al pierzaniei). Primejdia turcească înfierbîntă și ea imaginația. Întărît cu apă vie, veșmîntat în hainele Arginea-nului Parpanghel se închipuie, de data aceasta, un viteaz luptător: **Armat văzindu-mă si călare, / Însumețit cu portul voinicesc, / Îmi veni ca să fac o cercare / Cum mi-ar sedea să fiu un voinic / Dă hăia care viteji să zic /.** Ca orice Făt-Frumos, bineînțeles că el are acces și pe „celălalt tărîm". Deci la nuntă se va istorisi mesenilor călătoria la iad și la rai. Un „oarecine alb, negru sau pestricat" îl duce „tot zburînd" pînă acolo unde începe „haia lume". „Haia lume" e pardosită cu jar, traversată de rîuri de foc, înecată în întuneric și fum căci „nice un soare acolo luminează". Populația se împarte în două categorii: draci și păcătoși. Dracii au nasuri de ciini, ochi de buhă, picioare de capră, aripi de liliac și, bineînțeles, coarne. Păcătoșii sînt țintuiți în tronuri „înfocate", trași în țeapă, spintecați, arși cu tăciune, puși să cerșească și să bea cele mai cumplite licori: păcură, smoală, rășină aprinsă, aur topit, argint topit, sînge fierbinte, pucioasă topită, catran și fiere. În schimb raiul, la care ajungi trecînd prin cele nouă vămi, e un adevărat corn al abundenței. Clima e dulce (o continuă „primăvară mingioasă"), vegetația bogată (un amestec de flori și arbuști în care cresc toate fructele pămîntului, de la rodii și alămîi la turte și covrigi), relieful variat și pe gustul celor mai exigenți: mîncăi, de fapt obsesia foamei și setei, rîuri de lapte, bălți pline ochi cu vin, izvoare de „rachie", dealuri de caș, brînză și slănină, munți de zahăr, stafide și smochine, tărmuri de mămăligă). Deși îl vom mai regăsi pe parcursul textului, povestea lui Parpanghel se încheie prin nunta cu Romica. E sfîrșitul tuturor poveștilor cu Feți-Frumoși „plecați în lume să-și încerce norocul".

Și pă unde mersă sufletul mieu. Traversînd feeriile lui Alecsandri, poveștile lui Creangă și Caragiale, proza lui Eminescu și chiar cea a lui Mircea Eliade, ne dăm seama că **Țiganiada** semnează actul de naștere al literaturii fantastice în varianta ei cultă, avînd ca punct de plecare deplasarea accentului de pe supranatural pe naturalul subconștient, de pe obscur pe subtil, precum și o reconsiderare a mijloacelor de investigație: în loc de vrajă, minune ori semn, — halucinație, obsesie, vis. Răpirea Romicăi este produsul unei obsesii. Călătoria la iad și la rai — efectul mirajului „celuilalt tărîm". Coșmarul cu „mii de mii de țape" al sultanului e un „somn al rațiunii". Din literatura fantastică populară au trecut în **Țiganiada** mai puține elemente și îndeobște nu în stare pură. Vestită pentru „fermecăturile" ei, Brindușa, mama Parpanghelului, lucrează cu monștri, cu duhuri rele, balauri dar și cu ierburi și unsori, aducînd mai degrabă a doftoroaie decît a vrăjitoare. Dracii și sfinții vin în **Țiganiada** prin filieră religioasă iar nu din povești, fiindcă vin încărcați de biografie. Ei își păstrează semnificația de Forțe, de Principii (al Binelui și al Răului) dar nu sînt niște principii cu chip ci chipuri care încorporează principii și ca atare se constituie în lumi. Cînd își vede zădărnicite uneltirile, „Întunecimea Sa", Satana, „cade în melanholie" iar cînd se-nfurie „groaznic urlă" sau grăiește „rozindu-și ghierre". Boierimea Tartarului, ca toată boierimea, e hirsită în rele: vistiernicul Mamona cumpără cu aur toate inimile și „neguțează" toate păcatele; logofătul de taină al Satanei, Asmodeu, țese intrigi; Moloh îndeamnă sufletele nevinovate la păcatul „dezmierdării trupești" în timp ce Velfegor asmute în oameni „fanatismul" și „superstițiunea (ce va să zică crezătorie deșartă)". Urgia, fiica Satanei, e rea de gură, circotașă și scandalagioaică. Arhanghelul Mihail e iute la mînie (lui Satana „îi șterge o palmă"). Sin-Giorgiu și Sin-Medru se dovedesc ostași buni, gata oricînd să încingă sabia, spre deosebire de Sin-Spiridon care, „blînd din fire", „avea greață" de războaie.

Cel înțălept va înțălege! Intențiile satirice ale autorului se fac simțite pe întreg parcursul textului iar de multe ori, pentru mai multă siguranță, sîntem avertizați: „Poetul iar moralisește", „Aici epitetul trebuie înțăles ironicește", „Aceste toate să înțăleg alegoricește", „Oare nu este aici ascursă sateră?" etc. Alegoria cu țigani a lui Budai-Deleanu fiind astăzi pe de-a-ntregul descifrată, ne rămîne să semnalăm cîteva din **motivele satirice** care vor face carieră în literatura noastră, unele avînd ca punct de plecare **Țiganiada** însăși. Iată, de pildă, motivul „junilor corupți": **Au doar moleața de acum junie. / Ce n-au învățat alta nimică / Făr-a vina după liborie. / A căuta la sabie cu frică, / Pe divan a trindăvi cu lene / Și-a căsca gurile prin dughiene? // A să impodobi cu gingășie / Mai aleasă decît o femeie. / A-și răpune în cărți toată avutie. / Într-aceasta faptele să încheie / A coconasilor cilibii. / A patrii noastre de acum fii! // Acești numa stiu între cocoane / Și din gură a-și lăuda hărnicia. / Iar la fruntea v-unii lechioane. / Unde improșcă gloanțele cu mia / Vaileo, săracii! cum le-ar fi greață / Cum le-ar fugi sîngele din față!**

Iată, fanfaronada patriotardă: **Atunci Tandaler cu sumeție / Sculindu-să: „O, voi toți iepuri fricoși — / Zise — cîți sînteți în țigănie! / Dar de voi mă mir, bătrînilor moși, / Cum puteți asculta cu răbdare / Tot de frică și de spăimîntare! //Noi să fugim și încotro? Dar unde? / Și pentru ce? Sau doara de frică?** Opoziția prezent nevolnic — trecut glorios: **Ah! Căruntă vechie cinstită! / Unde-s a tale sinte tocmele? / Ce urgie acum lumea întărită / Ș-o îneacă întru cel noian de rele? / Perit-au credința cea bătrînă! / Ah! Lume întoartă! vreme păgînă!** Iată chiar și pe Iachintul lui Budai Deleanu: **Călugărul încă joară curăție / Iar deacă văzind el o femeie / Frumoasă venindu-i în chilie. / Și el, în loc ca fuga să deie, / Va rămîne cu dînsa împreună...**

Jucăreaua. Și pe linia evoluției comicului, **Țiganiada** se dovedește a fi o operă-cheie și de anticipație, ea depășind în multe privințe teatrul lui Alecsandri și anunțîndu-l direct pe cel al lui Caragiale. Aș aminti aici doar comentariul la textul propriu-zis, susținut, după cum se știe, „de către Mitru Perea și alții mai mulți la 1800". O simplă listă de numele acestor comentatori este revelatoare pentru inventivitatea și fantezia autorului cînd e vorba să-și boteze personajele: Musofilos, Cocon Idiotiseanul, Mîndrilă, Chir Simpliția, Cocon Coantreș, Cocon Onochefalos, Cocon Erudițian, Dubitantius, Chir Criticos, Arhonda Suspusanul, Răbdăceanul, Androfilos, Mustrul ot Puntureni, Adevărovici, Micromegas, Părintele Filologos, Sfințiile lor părinții: Desidemonescul, Agnosie, Apologhios, Sfîntoievici, Evlaviosu, Orthodoxus, Egumenu de la Cioara, Părintele Nătărău din Tîndarînda, Popa Ciuhurezu din Broșteni, Coconul Politicos, Căpitan Alazonios, Căpitan Pățitul și alți căpitani. Așadar, se pronunță despre **Țiganiada** specialiști în istorie, filosofie, artă militară, gramatecă, critică și filologhie. „Însemnările și luările lor aminte" sînt uneori de un comic irezistibil: odată cu „teatrul" eroilor din poem, se desfășoară comedia comentatorilor deveniți ei însiși eroi, opera în întregul ei vizînd subtilitățile teatrului modern.

MITRU PEREA: Haos, va să zică, după noima elinilor întunerec fără margini... Zînă, cuvîntul acesta va să zică, ziea... Vrînd poeticul a da gust nou poesiii noastre, alăturînd-o poesiii altor neamuri, au metahirisit (trebuințat) obiceaiul elinilor ș-a latinilor care personisesc patimile și virtuțile...

SIMPLIȚIAN: Adecă ca și țăranii noștri la povești, cînd spun de ciumă, de mama-pădurii și a vînturilor ș.c.d.

IDIOTISEANUL: Adecă teacă-fleacă, vorbe goale, pagubă de hîrtie. Mai bine era să cînte ca țiganii noștri și cu viersuri cum sînt obicinuite... fără a să lăți pe la haos și Urgii, sau nu știu ce țări pustii!

SIMPLIȚIAN: Dar lasă, frate, nu critisi cele ce nu înțălegi, ca să nu te faci de ris; că așa judecînd ca tine, trebuie să defăimăm toți poeticii și să cîntăm purure frunză verde.
sau:

MITRU PEREA: Trebuie să știi că poetul vrînd să obrăzuiască mai chiar și poeticește lucrul, prin Sătana înțălege pe cel mai întîi duh necurat...

DISIDEMONESCUL: Însă nu să cade să să pomenească că diavolul între creștini și este împrotiva credinței noastre ca lucruri de aceste să nu scrie la cărți de aceste, și mai virtos la povestea țiganilor.

MUSOFILOS: Așa judecă odată un feliu de dobitoc, de mărgăritariu socotind că-i ceva de mincat, Bunul părintele de bună samă n-au cetit Biblia și istoria lui Iov!..., cu mult mai puțin facerea vestitului inglez Milton, care au alcătuit un poem supt titula Raiul pierdut.
sau:

MITRU PEREA: Cereștii călăreți, aceștia era Sin-Giorgiu cu Sin-Medru.

APISTOS: Ce basnă!

EVLAVIOSU: Cel ce nu crede aceasta nici altele va crede.
sau:

SIMPLIȚIAN: Cine a auzit de draci s-aibă copii?

POPA CIUHUREZU: Și pentru ce nu? Eu am cetit la Scriptură...

ERUDIȚIAN (dind dreptate popii): **Să cetește la un istoric foarte vechiu, anume Iordan (sau, cum zic alții, Iornand) care zice că un craiu al goților au izgonit din tabără un feliu de vrăjitori și strige, ca apoi dînd în pustietate de draci au făcut copii, și dintr-acei copii s-au născut hunii.**

Elena GUGA

Am izvodit această poeticească alcătuire, sau mai bine zicînd JUCĂREAUA, vrînd a forma ș-a introduce un gust nou de poesie românească.

I. BUDAI-DELEANU
1812

ARHIVA ARGHEZI

ADERCA FELIX

Mi-l aduc aminte din fostul bulevard Elisabeta și apoi, imediat din Mărțișorul care începea să-și ridice umerii casei peste cîmpul gol. Fiind cam la vîrsta Cărții cu jucării, *vedeam în domnul care desfăcea hîrtii și se juca pe ele cu creioane colorate, un fel de Moș Crăciun fără barbă care promitea trenuri, jucării și sănii trase de cerbi: frînturi de povestiri care împlineau niște vise de copilărie.*

Ceea ce nu prea înțelegeam era de ce se închidea cu tata în biroul lui și de ce stăteau acolo ceasuri întregi, măicuța ducîndu-le, unele după altele, tăvi cu cafele.

Tîrziu am priceput că Domnul Aderca nu se juca de-a creioanele și hîrtiile cum ne povestea la fiecare despărțire, ci plămădea cu Arghezi împreună numărul de numărul, Biletele de papagal.

— *„Mi-a fost un colaborator bun, nu numai un tovarăș de redacție și tipografie... El primea în special corespondența literară și după o primă selecție a lui, făceam lectura manuscriselor împreună... Avea simțul calitativ al literaturii și nu rareori bucățile alese de el erau dintre cele mai bune ale gazetei noastre. Poate că unii confrați de mai tîrziu, care și-au făcut o așa-zisă ucenicie de condei la* Biletele de papagal, *ar trebui să și-l amintească pe Aderca mai des... Ne-a despărțit apoi viața, războiul, suferințele mele, tăcerile lui"...*

Amintirea lui Arghezi despre Felix Aderca nu se oprea, evident, numai la cîteva fraze, mai ales că după dispariția lui din viață, au fost multe momentele de evocare a colaborării și muncii duse în special la Biletele de papagal. *În vremea cînd călimara lui Aderca era închisă și condeiul lui în așteptare, nu rare au fost momentele cînd Arghezi îi ținea prezent numele în discuțiile de editură, alături de alte nume de scriitori, gazetari sau cărturari peste a căror viață literară se așternuse o falsă tăcere. Nu fac o impietate notînd aceste lucruri, cu atît mai mult cu cît este știută atenția și dragostea lui Arghezi față de obștea scriitoricească, mărturisită uneori public, alteori desfășurată cu aceeași intensitate în conjuncturi de interes intim și major al vieții literare contemporane. Poate că nu este minor nici faptul, știut de puțini, că poetului Adrian Maniu, îngropat de uitări, Arghezi a reușit să-i curețe cărarea ultimilor lui ani de viață de niște bălării care-l sufocau... Că unii i-au ignorat acest spirit de solidaritate sau, din cine știe ce porniri de moment, se făceau și ei că uită niște fapte, nu l-au dezarmat pe Arghezi în susținerea intereselor integrale a tuturor membrilor breslei.*

— *„De Aderca mă leagă, peste timp și epoci, momente puternice de gazetărie și de luptă adeseori inegală față de-o oficialitate pe vremuri ostilă... Scria proză și cîte o dată și poezie și alte ori traducea cu plăcere o literatură gingașă... Cine răsfoiește colecția* Biletelor *găsește sub semnătura lui Aderca o literatură vie, uneori acidă, alte ori copilăroasă pînă la emoții și lacrimi... Am regretat că pana lui a tăcut mai tîrziu atît de mult... Și cînd am aflat că pana i-a zburat pe totdeauna de pe masa de scris, am suspinat adînc. Creștea în același timp durerea că, plecînd unul după altul, rămîn ultimul din generația noastră, indiferent dacă mi-era tovarăș sau adversar. Căci și la pierderea adversarului, mai ales loial, mîhnirile sînt aceleași"...*

Aderca Felix, cum îi spunea uneori Arghezi, întărindu-i sensul prenumelui, măcar că nu întotdeauna a fost un om fericit, este unul dintre puținii membri activi ai familiei Biletelor de papagal, *trecînd în istoria acestui moment de literatură concretă, nu numai în calitatea lui de gazetar și scriitor ci și în aceea de lucrător neostenit alături de Coco, de viața spirituală a oamenilor și a timpului fermentat de contradicții. În atmosfera redacției și tipografiei condeiul și spiritul lui Aderca au găsit un echilibru și o posibilitate de explozie pe care directorul* Biletelor, *Arghezi, a știut să o prețuiască, să o alimenteze și să o așeze lîngă drapelul lui de protest, ridicat deasupra altor ziare și publicații ale timpului care voiau să-l doboare.*

Baruțu T. ARGHEZI

documente

VOCAȚIA

Nu e lipsit de importanță să se știe că încă din perioada primelor începuturi Liviu Rebreanu încearcă să scrie un *roman*. Am descoperit în dosarul nr. 18 un manuscris în limba maghiară însumînd 57 de file, care are însemnate cu creionul negru pe versoul primei pagini: regényrészlet (fragment de roman).

Liviu Rebreanu s-a născut cu vocația de romancier, preocuparea pentru această specie datînd de la începutul începuturilor sale, pe prima pagină a manuscrisului fiind notată ziua de 5 noiembrie 1907. Sînt redactate opt capitole, scrise pe aceeași hîrtie ca și varianta *Az ornagy* semnată Olly Olivér despre care am vorbit mai înainte. Lipsesc din manuscris paginile 4—13. Conținutul acestui fragment este foarte asemănător cu episoadele din prozele maghiare pe care le-am semnalat pînă acum. Aceeași lume cazonă, rigidă dar și frivolă, fără preocupări serioase de ordin moral sau cultural. Cartea cea mai citită pe întreaga armată este *Lexiconul*, spune L. Rebreanu cu umor. Maiorul din ciclul Szamárlétra, care-și alungă propria mamă venită din sat să-l vadă, după ani de zile, apare aici cu numele de Durvás. În capitolul V, într-o scrisoare adresată Elvirei, revine o idee pe care este construită schița *Marcsi*: „Cînd mă îndrăgostesc de o fată nu mai îndrăznesc s-o sărut". De altfel, în materie de amor apropierile între nuvelă și roman sînt foarte izbitoare: aceeași dragoste de trubaduri, cupluri — femeie tiranică și bărbatul robul ei — portretizări cvasi romantice (mîinuțe durdulii, ochi mari, albaștri, piele albă și catifelată, cîrlionți blonzi), stil sforăitor, aproape caragialesc („Cînd te-am văzut pentru prima oară, mi s-a oprit respirația... Jură, că mă iubești... Mi-a tras capul pe sînii ei ...i-am înlănțuit mijlocul" etc. etc.)

„Eroul" romanului se numește Emil, ofițer într-o garnizoană de provincie, și povestește „evenimentele" la persoana întîi. Chefuri cu colegii, serenade sub ferestre, vizite de curtoazie, omagii, flori, scrisori de amor, partide de tenis, bîrfe, baluri județene. Jocuri de noroc se înșiră fără un plan prea riguros. Atmosfera de perpetuă petrecere, subliniază viața ușoară și lipsită de orizont, parazitismul social al așa numitei clase „gentry" (mica nobilime) ai cărei membri, autentici sau parveniți, ocupau în calitate de ofițeri principalele posturi ale ierarhiei militare. Un singur fir pare că leagă aceste scene cisparate. Este povestea de dragoste a lui Emil, divinizat de Margit, nevasta tînără a unui om de vază din localitate. El însă iubește pe suava și neprihănita Elvira. Margit vrea să întruchipeze dorința carnală, Elvira — idealul. Dezvoltarea acestui conflict sentimental și romanțios putem doar să ni-l închipuim întrucît povestirea lui Emil se întrerupe brusc după capitolul opt.

Apropieri între proza scurtă a lui Liviu Rebreanu și acest fragment de roman se pot face nu numai în ceea ce privește materia propriu zisă ci și ca stare de elaborare și intenție de tratare artistică. Sîntem în fața unui material prea puțin prelucrat, de un sentimentalism prețios și cu un umor destul de palid. Stilul este înțesat de expresii în diverse limbi, edulcorat, baroc. Nu de puține ori am întîlnit pe filele acestui manuscris, ca și pe altele cuvinte, expresii, sau chiar replici întregi în limba română. Cum intenția unei traduceri este exclusă, înseamnă că L. Rebreanu, care redacta în limba ungară, se ajuta în permanență de fondul său nativ românesc, deși el mărturisește insuficienta cunoaștere a limbii românești în acea perioadă. Chiar și onomastica este pestriță. Nume ungurești, românești, nemțești, șvabe, evreiești coexistă uneori pe aceeași pagină: Emil, Rahova, Durvás, Witzberg, Lunberg, Blaskovitz etc. Locul acțiunii pare a fi Clujul sau Oradea, dar ar putea fi vorba tot așa de bine și de Gyula, unde L. Rebreanu își desfășura serviciul militar, ca ofițer de infanterie în regimentul 2 de honvezi.

Textul romanului are aspect de anecdotică ușoară, care nu s-ar putea spune că îngreunează lectura, dar îi dă oricum un aer minor. Tînărul Liviu Rebreanu avea în față exemplul unei bune părți a literaturii maghiare care circula destul de larg, pe baza anecdoticii hazlii. Genul era cultivat chiar de scriitori importanți ca Mikszáth Kálmán. Istoricii literari maghiari (vezi, de pildă, monografia lui Király István din 1960 *Histoire abregée de la litterature hongroise* de Szabolcsi Miklós din 1962 și cartea lui Nacsády József, *Ammi Mikszátunk* din 1966) vorbesc chiar de un „anecdotism mikszátian", pe care îl va combate viguros generația următoare ce preconiza o depășire a acestei estetici. Ady Endre, de pildă, scria că „Sfîntul protector al micii literaturi maghiare este Sfînta anecdotă", stigmatizînd o întreagă manieră artistică, cerînd o regrupare a forțelor și o reorientare estetică.

Liviu Rebreanu se pare că, la acea dată, era sub influența lui Mikszáth Kálmán, ale cărui scrieri pătrunseseră adînc în mase, în special prin intermediul foiletonului literar. Scriitorul nostru vorbește într-un interviu acordat Izabelei Sadoveanu de contactul său cu „foiletoanele" din ziarele vremii, într-o anume perioadă a formației sale, din cauza lipsei unui „îndrumător".

Chiar și mai tîrziu, cînd devenise evidentă orientarea sa spre un „realism de o sălbatecă autenticitate" — cum i se părea lui Nicolae Iorga — autorul său preferat rămăsese totuși Mikszáth Kálmán, din moment ce în vara anului 1910, pe cînd se afla în închisoarea din Gyula, se decide să traducă romanul acestuia *Cavalerii*, cu tipuri memorabile de „gentry" provinciali, adevărate „suflete moarte" ale literaturii maghiare. Discrepanța dintre aparență și adevărata față a „eroilor" mikszáthieni a fost reținută de Liviu Rebreanu și larg folosită în încercarea sa de roman. Emil, personajul principal vrea să pară generos și gentleman, dar își terorizează ordonanța, Durvás, maiorul, trece în ochii colegilor drept un cavaler, solvisit și bine pomădat, dar, prin gestul brutal față de propria-i mamă, se dezvăluie cititorilor urîțenia sa sufletească. De altfel, Durvás înseamnă în traducere *bădăranul*, scriitorul satirizînd și prin alegerea numelui pe acest parvenit, atît de asemănător cu tipul „akarnok" (un fel de „ciocoi nou"), din proza lui Mikszáth Kálmán. Toți ofițerii vor să pară băieți „subțiri", aruncă bancnotele cu pumnul lăutarilor și dau bacșișuri grase chelnărilor, dar „ciupesc" cît pot de la prieteni sume pe care nu le vor restitui niciodată, chiar cînd știu, ca-n fragmentul de roman pe care-l discutăm, că banii erau publici. De altfel, capitolul al IV-lea — în care sublocotenentului Emil i se zmulg de către colegi, sub formă de „împrumut", optzeci și cinci de coroane din banii companiei, în scurtul timp în care aștepta să-i fie servită masa la popota ofițerească, — este poate cel mai savuros episod al romanului. O viziune parodică îmbracă totul într-o poleială de bîlci. Punctul de atracție este „tata căpitanul" Nemethy care debitează bancuri și anecdote răsuflate, dar care produc, prin contaminare, un haz nebun. Nicăieri ca aici nu iese mai pregnant în evidență sărăcia intelectuală a acestor ofițeri. Ironia acționează ca un ferment, făcînd să apară cu claritate diferența între *apa-*

Un capitol din istoria ROMANULUI ROMÂNESC

Fără îndoială, că cea mai însemnată contribuție a lui Duiliu Zamfirescu este aceea pe care a adus-o dezvoltării romanului românesc. Într-o epocă de începuturi dificile și tîrzii, cînd încă nu ni se ridicase de pe ochi ceața romantică a melodramei și a foiletonismului de senzație, poetul acesta neoclasic avea să anunțe mari înnoiri, deschizînd mai hotărît ca oricare altul porțile viitorului. Ideile sale, de care ne-am ocupat cu alt prilej, aveau să facă o carieră strălucită, constituind cîteva puncte esențiale de pornire ale romanului nostru modern. Lovinescu, Rebreanu, Camil Petrescu nu mai pot fi discutați cum se cuvine, în perspectivă istorică, fără o raportare la estetica lui Duiliu Zamfirescu. Dar însuși genul, aflat la noi în cunoscuta lui stare precară, își găsește o bună susținere cel puțin într-una din operele pasionatului autor. După **Ciocoii vechi și noi** ai lui N. Filimon și alături de **Mara** lui Slavici, **Viața la țară** vine ca un element oarecum obligatoriu al tripticului care a pus piatra fundamentală a romanului românesc.

Așa cum observa Eugen Lovinescu, Duiliu Zamfirescu nu și-a dat ca romancier măsura talentului dintr-odată. El a străbătut ani îndelungați de încercări și dibuiri, cînd reportajul gazetăresc, nuvelistica și memorialistica au constituit, în afara valorii lor intrinsece, un foarte util exercițiu. În aceeași categorie se înscriu și romanele de debut. **În fața vieții** (1884), compunere naivă de un pesimism artificial, fără substanță epică și psihologică, va forma obiectul unui prea dezlinat însă judicios articol al lui C. Dobrogeanu-Gherea, **Pesimistul de la Soleni.** Conflictul erotic, sentimental, scenele de la moșie, cu lac și vînătoare de rațe, la care se adaugă o delicată poezie a amintirii le vom reîntîlni în **Un drum greșit** (1888), roman publicat numai în **Convorbiri literare** și care anunță nemijlocit partea idilică din **Viața la țară.** Apare aici chiar și numele de Comănești eanu. Cu **Lume nouă, lume veche** (1895), Duiliu Zamfirescu, junimistul, îndreaptă un pamflet contra socialiștilor, a generoșilor, pe care-i surprinde nu o dată în flagrant delict de nesinceritate și oportunism. Nu vom contesta prezența unui anumit spirit de observație socială, mai ales în recreerea atmosferei boeme și a moravurilor libertine. Dar întreaga scriere e viciată de polemism, de lipsa puterii de obiectivare, plină de locurile comune ale romanului-foileton.

Dacă n-am ține seama că, între timp, scriitorul publicase și cîteva nuvele ca **Spre Coteşti** sau **Conu Alecu Zăgănescu**, unde se revelase, deși nu excepțional, vocația lui de prozator, și dacă mai ales n-am ști că în acești ani se desfășura semnificativul dialog epistolar cu Titu Maiorescu, apariția **Vieții la țară** în 1893—1894 în **Convorbiri literare** ar fi cu totul surprinzătoare. Primul său roman autentic este rezultatul unor neîncetate experiențe, cum am spus, dar și al unor frămîntări interioare și al unor preocupări teoretice, cărora comentatorii nu le-au dat întotdeauna importanța meritată. **Viața la țară,** ca și romanele care i-au urmat, este expresia unei dualități de spirit, a unui decalaj între capacitatea de înțelegere teoretică a legilor estetice ale romanului și posibilitatea limitată de realizare, este o expresie a inegalității, semnul sub care se găsește întreaga operă a scriitorului, a contradicțiilor sale politice și poate a hazardului care, unit cu un exacerbat orgoliu personal, i-a jucat nenumărate feste.

Duiliu Zamfirescu era un antinaturalist convins și declarat, însă el concepe cel dintîi roman ciclic în literatura noastră, bizuit pe viziunea în esență zolistă a generațiilor și a eredității. Romanul Comănești enilor vrea să fie un „experiment", o demonstrație, altfel destul de subiectivă pentru un scriitor care teoretiza obiectivitatea. Vechea boierime românească, „de viță", trecută prin negura fanariotismului ieșise vlăguită. Ea primește noi lovituri din partea arendașimii, a păturii parveniților, autohtoni și străini, care n-au sentimentul tradiției și al legăturii cu pămîntul și care nu vor altceva decît stoarcerea profitului maxim. Spre a se regenera, boierii se vor înfrăți cu țăranii în războiul pentru independență. Mai tîrziu se va simți nevoia împrospătării familiei Comănești eanu cu un vlăstar transilvănean, avîndu-se în vedere în final, ideia unității naționale. Schelăria aceasta, în afara unor erori de interpretare a raporturilor social-istorice, e viciată cum s-a observat, de caracterul ostentativ polemic (mai ales în cazul Tănase Scatiu) și de un didacticism dizolvant în ultima parte a ciclului. Romanul Comănești enilor se dezvoltă, dacă putem spune așa, într-un spectaculos descrescendo, valoarea lui scăzînd cu fiecare volum. Autorul își pierde prea curînd respirația, și cu toată distanța dintre început și încheiere, vreo 15 ani și cu marile popasuri dintre volume, el nu-și mai recîștigă forța inițială.

Romanul cel mai izbutit este în chip evident **Viața la țară,** carte în care se sting vagi ecouri din Bolintineanu și N. Filimon și se presimte pe de o parte realismul dur al **Răscoalei** lui Rebreanu, iar pe de alta, medelenismul lui Ionel Teodoreanu. E romanul conacului boieresc, primul care se impune în literatura noastră, al înfruntărilor și rivalităților sociale, dar și un poem al vieții cîmpenești, al dragostei suave și al contemplației senine. Clasicismul operei lui Duiliu Zamfirescu își află aici adevărata lui expresie, nu numai prin atmosferă, prin psihologia celor mai multe dintre personaje, dar și prin echilibrul construcției, prin discreția și economia verbală, într-un cuvînt, prin armonie.

Dinu Murguleț, unul din reprezentanții principali ai boierimii românești nepervertite, e un descendent al idilicului Ban C. din **Ciocoii vechi și noi,** un Miron Iuga în devenire sub raportul filiației tipologice. Om cu dragoste de pămînt și de vechile orînduiri patriarhale, cu frica lui Dumnezeu și cu respectul unui elementar sentiment de omenie, el își relevă în același timp spiritul autoritar și nu mai puțin retrograd, incapabil să conceapă mecanica transformărilor sociale. Satul așa cum e, cu țărani răbdători și supuși, mulțumindu-se cu puțin și cu un proprietar pe care să-l asculte ca pe un părinte, i se par alcătuiri ideale. Este de altfel și părerea autorului care va încerca să-și justifice teza, nu numai prin limitarea conflictului social, dar și prin contrazicerea sensului istoric. Asistăm la ceea ce s-a numit „căderea neamurilor" și „ridicarea noroadelor", la ruinarea clasei distinse a lui Dinu Murguleț și la înlocuirea ei cu o burghezie rapace, vulgară, nesocotind orice lege în afară de aceea a banului, clasa mitocanilor lui Tănase Scatiu. Păstrînd proporțiile și referindu-ne mai ales la optica socială, Duiliu Zamfirescu este un Balzac al restaurației noastre, al epocii post-revoluționare, din păcate fără forța epică a scriitorului francez, aruncîndu-și toată ura și disprețul asupra noii clase, în speță arendășimea și luînd partea boierimii în al cărei destin istoric se încumetă a mai crede. Conflictul dominant în **Viața la țară** antrenează nu atît două forțe sociale antagoniste, cît două rivalități. Alături de Dinu Murguleț, sau mai bine zis împotriva lui apare un alt tip cu o glorioasă carieră în literatura română și anume, parvenitul, arivistul. Apropierea lui Tănase Scatiu de Dinu Păturică a devenit o regulă și e de înțeles. Dar anumite deosebiri sînt ignorate sau trecute prea repede cu vederea. Ca tip social, eroul lui N. Filimon aparține unei feudalități orientale, unei faze de acumulare primitivă, pe cînd Scatiu reprezintă o individualitate distinctă, produs al societății moderne. Păturică nu reușea să-și îndeplinească visul său de mărire, prin căsătoria cu fiica Banului C., pe cînd Scatiu obține cu relativă ușurință mîna Tincuței și averea grevată de datorii a lui Dinu Murguleț. Prin enormitatea actelor sale de rapt și violență, eroul lui Filimon mai păstrează ceva din satanismul romantic al romanelor de senzație, și parcă ceva din fantasticul tenebros al poveștilor cu bandiți. Tănase Scatiu e tratat mai realist, deși pe o singură latură. Filimon își gigantizează eroul, G. Călinescu mai tîrziu în **Enigma Otiliei** construiește în Stănică Rațiu un Restigniac sforar, viclean și vorbăreț, Duiliu Zamfirescu ne dă o altă imagine a parvenitului, în care liniile sumbre sugerează nu o dată grotescul. Scatiu e rău la suflet, ahtiat după avere, neîndurat cu țăranii, dar totodată e vulgar, semidoct, mitocan. El atentează nu numai la pozițiile economice și politice șubrezite ale vechii clase, dar și la distincția, la finețea, la bunele ei maniere. De aici repulsia înzecită a lui Dinu Murguleț și implicit a scriitorului. Boierul de viță și arendașul sînt cele două personaje polare și unilaterale ale romanului, atestînd fie și parțial, unul o eroare sociologică, iar celălalt una estetică. Primul este pus în situații false de idilă (ceea ce nu va face Rebreanu cu Miron Iuga), celălalt e redus din punct de vedere psihologic, șarjat, cu o vădită pornire polemică.

Poet liric prin structură, Duiliu Zamfirescu nu reușește să se obiectiveze și nici să coboare prea adînc în sufletul eroilor săi. Mai ales bărbații ni se înfățișează ca niște formule închise, fără posibilitatea unei evoluții, a unei minime transformări. Tiparele acestui clasicism îngust contrazic de altfel ideea de roman-ciclu, care nu primește pînă la urmă decît o acoperire formală. Spre deosebire de Dinu Păturică pe care-l vedem cum se ridică de la cea mai umilă treaptă de slujbaș pînă la rangul cel mai înalt, Tănase Scatiu se găsește la capătul procesului său de parvenire. El nu mai suportă nici o modificare de ordin moral, fiind cum s-a spus despre personajele lui Racine, o axiomă care pășește. Nu prea diferiți din acest punct de vedere sînt și ceilalți eroi ai romanului. Astfel, Matei Damian, varianta mai nouă a lui Dinu Murguleț, se definește ca un tînăr cu aspirații democratice, prea repede uitate, cu simțul dreptății și respectul bătrînilor, ca o fire contemplativă, dispusă la efuziuni lirice. El va fi egal cu sine de la început pînă la sfîrșit, contactul cu realitățile satului soldindu-se cu o comodă resemnare, iar dragostea pentru Sașa cu o instalare la fel de comodă într-o căsnicie de nimic turburată. Mihai Comănești eanu va rămîne în pofida anilor un veșnic adolescent manierat și hipersensibil, fără alte date psihologice esențiale decît romantica iubire pentru Tincuța și apoi avîntul patriotic din timpul războiului pentru independență. Nu mai vorbim de personajele episodice.

Intuițiile scriitorului se dovedesc mai sigure atunci cînd e vorba de sufletul feminin, descifrat cu o finețe și cu o receptivitate a nuanțelor, care-l pune pe Duiliu Zamfirescu într-o vizibilă descendență tolstoiană. Sașa Comănești eanu, de care s-au entuziasmat mai toți criticii, încarnează un tip ideal de feminitate. Trecută de vîrsta primei tinereți, ea este femeia-mamă, femeia-sorâ, femeia-iubită, unind prospețimea și căldura sentimentului cu maturitatea, cumințenia și chibzuința. Devotamentul cu care veghează agonia coanei Diamandula denotă o mare capacitate afectivă, priceperea și autoritatea ei în treburile gospodărești îi dă consistența reală de personaj cu simțul vieții practice, dragostea pentru Matei care se născuse parcă din totdeauna, emoția întîlnirilor, discreția și pudoarea, căutarea clipelor de singurătate meditativă îi conferă acea aură poetică de idealitate clasică. Închipuind în Sașa o iubire lucidă, o pasiune crescînd cu rădăcinile vînjoase ale unei concepții de viață temeinice. În care afectul nu se poate lipsi de rațiune. Duiliu Zamfirescu a evitat clișeul romantic, atît de frecvent în literatura vremii, ca și în mai vechile sale scrieri. Sașa este personajul cel mai complex din **Viața la țară,** în structura căruia distingem un inceput de modernitate. Dragostea ei se confundă cu vibrația pură și generoasă a sufletului, cu o bunătate nespusă și o abia perceptibilă dulce melancolie. Ea pare să nu fi cunoscut niciodată egoismul. Cumulul acesta de trăsături aparent contradictoriu, amestecul de poezie și proză, de ideal și real indică o evidentă maturizare de concepție asupra personajului de roman. Sașa are ceva din gingășia și profunzimea din suavitatea și farmecul eroinelor lui Tolstoi și Turgheniev. De altfel întreaga atmosferă a romanului amintește pe autorul **Anei Karenina,** pentru care Duiliu Zamfirescu a manifestat o admirație declarată și pe care și-l ia, deși n-o va mai recunoaște, ca model. G. Ibrăileanu care se îndrăgostise de Sașa, ca și de Natașa Rostova, nu se va putea despărți de umbra ei, atunci cînd va scrie romanul **Adela.** Vom regăsi aici delicatețea sufletească și lirismul substanțial ce caracterizează pe eroina **Vieții la țară.**

Echilibrul interior al Sașei răspunde cel mai bine ideii de armonie clasică a scriitorului, de fericire calmă și senină. Va trebui să observăm totuși că absorbit de idealul său de frumusețe, Duiliu Zamfirescu e tentat să simplifice lucrurile, să le dea pe alocuri o tentă idilică. Lipsa unor obstacole serioase, a unor complicații dramatice face ca realizarea cuplului Sașa-Matei să se producă facil, iar sfîrșitul cărții să fie un veritabil happy-end. Căsătoria și plimbarea celor doi tineri fericiți, cu sania pe drumuri troienite de țară, ne pune într-un peisaj strălucitor de Alecsandri, care plasat aici lasă impresia de artificios și finit, ca un tablou academist. Autorul însuși stătuse la îndoială dacă să ducă pînă la ultimele consecințe romanul de dragoste al Sașei și al lui Matei. Cum n-avea simțul sugestiei, a preferat o claritate prea cuminte și prea obișnuită.

Aplicația lui Duiliu Zamfirescu pentru stările delicate de spirit și mai cu seamă lirismul său sporesc în zugrăvirea celuilalt cuplu din roman, Tincuța și Mihai. Celebra scena de pe lac, în lumina gălbuie a zilei de toamnă, cînd fata venind să-și ia rămas bun de la băiatul care se pregătea să plece în străinătate, mîngîie penele unei păsări ucise, degajă mai multă poezie decît multe dintre versurile prea elaborate ale trubadurului clasicizant. E o joacă de copii mari, în care gluma și supărarea sînt ca zbucnetul de rîs printre lacrimi, în care gravitatea vînătorului imberb e privită de mirarea și gingășia de floare a fetei. Duiliu Zamfirescu intuiește înaintea lui Ionel Teodoreanu atmosfera medelenistă, a conacului și a vacanței, a mersului în trăsură și a cavalcadei, simptomele vîrstei de tranziție, cînd un zîmbet sau o strîngere de mînă pot să mute fulgerător existența în lumea astrelor. Mihai și Tincuța sînt Dănuț și Monica, mai discreți și mai pudici, mai tăcuți și mai romanțioși, citindu-l pe Lamartine și Musset, iar nu pe Verlaine și Samain. Curgerea anilor nu-i va transforma, ei vor muri amîndoi tineri, fără să mai adauge sentimentului lor inițial decît suferința. Dacă în persoana Sașei scriitorul a întrupat o dragoste matură, nu lipsită de candoare și prospețime, dar așezată pe un temei de luciditate, cu perspectiva sigură a realizărilor, în existența Tincuței a văzut o dramă sentimentală, o ruptură brutală dintre viață și realitate. Mărîtată cu Tănase Scatiu fata își va înmormînta poezia și sufletul în cea mai vulgară și ucigătoare dintre căsnicii.

Continînd scene de un romantism idilic și vaporos, care nu trebuiesc întotdeauna respinse ca nesubstanțiale, **Viața la țară** se impune totuși ca unul dintre primele noastre romane realiste, de un realism clasic, asupra căruia se oprește în atîtea rînduri epistolierul. Spiritul său de observație, probat încă din amintitele nuvele și însemnări memorialistice isi dă acum adevărata sa măsură. Scriitorul știe să vadă semnificația momentelor și împrejurărilor, să-și situeze personajele în spațiu, să surprindă atmosfera morală, să noteze cu mare finețe limbajul. Curtea lui Dinu Murguleț, cu căruțe dejugate și cumpăna puțului scîrțîind neunsă între furci, odaia coanei Diamandula mirosind a sulfină și a mobile vechi, cimitirul de țară cu morminte sărace cotropite de iarbă, scena treierișului cu învîltorarea de praf și căldură, procesiunea religioasă pentru ploaie, tumultul gării și zăpăceala de pe peron la sosirea lui Matei, drumurile de pămînt care se pierd în zare, marginile de lan, heleșteiele și lacul, diminețile însorite și nopțile cu bolta țintuită de stele, toate își găsesc în autorul **Vieții la țară** un pictor atent, exact și sensibil. Bărăganul, în viziunea lui Duiliu Zamfirescu, spre deosebire de acela sălbatec și cinegetic al lui Al. Odobescu sau de acela de îndepărtat ev scitic al lui G. Călinescu, impune prin bogăția holdelor și imensitatea liniștii fierbinți pe care o sparge efemer trăsura boierească: „Nu se auzea pe tot lungul drumului decît roatele trăsurii tocînd și copitele cailor lovind pămîntul. O pace desăvîrșită se coborîse din înălțimile albastre ale cerului. Natura fecundată de razele soarelui părea că se odihnește. Frunzele porumbului, vii și tremurătoare se muiau și începeau să se răsucească. Ialomița curgea încropită și înceată". Sfîrșitul zilei de lucru la arie, cu spălatul mîinilor și așezarea la masă e un tablou în tonuri vii demn de un pictor cu simțul ordonator al ansamblului: „Amurgul se coborîse pînă cînd se opriră din lucru. Neamțul tot țîfnea pe nările mașinei, și sfîrși prin a fluiera încet și a mișca roata locomotivei. Treierătoarea începea și ea a dudui și un nor de praf se desprinde din toate încheieturile. Muncitorii își băteau mîinile unele de altele sau se duceau la căruța în care era butoiul cu apă și se spălau; alții luau apă în gură din bote și facînd gura ciuciur, se clătea pe mîini. La casoaia de la arie, masa era pusă".

Viața la țară nu e atît un roman de caractere pe care autorul le concepe, așa cum am văzut, într-un mod nuvelistic, adică fără posibilitatea unei evoluții — cît un roman de atmosferă, de atitudini sufletești. Dinu Murguleț și Matei se pierd repede în fumul timpului, ceea ce rezistă e **aerul** pe care-l respiră personajele, adesea mai autentic decît ele însele; e fluidul acela de lirism adolescent și calmă poezie cîmpenească, de atașament față de pămînt și de iminența ruinei economice, de suavă idilă și dureroasă realitate. Aici stă valoarea **Vieții la țară,** roman care va fi tradus după moartea autorului în engleză, italiană și franceză, versiunea pariziană deschizîndu-se cu o prefață de Paul Valéry.

Deși se pronunțase de atîtea ori împotriva țăranilor de carnaval din literatura română (vizîndu-i pe Delavrancea și Slavici), Duiliu Zamfirescu nu poate ocoli nici el pe deplin formula curentă a epocii și în persoana baciului Micu creează, cum nota undeva Pompiliu Constantinescu, un țăran-emblemă, „voinic, frumos, cu plete lungi sub căciulă, știind să cînte din caval și să spuie niște minunate povești de le-ai fi ascultat toată vremea". Ceea ce-l salvează pe acesta ca tip literar e spiritul său contemplativ, înțelepciunea și inima lui bătînd cu dragoste și credință. Ca eroii lui Sadoveanu, baciul Micu se arată a fi un zodier și un cititor în stele. Pagina memorabilă în care el dezleagă lui Matei, pe căpița de paie, tainele cerului va oferi nu odată sugestii posterității. Autorul **Baltagului** va fi meditat la ea cu siguranță. Pasiunea baciului pentru cîinele Corcoduș vrea să ne evoce poezia gravă a sufletelor năpăstuite de soartă și de oameni, pentru care animalul reprezintă o garanție a dragostei devotate, străină de schimbătoarele fățărnicii. De aceea moartea cîinelui e primită ca o lovitură tragică. Autorul discursului **Poporanismul în literatură** care se va lansa în ciudate considerații asupra folclorului, minimalizînd psihologia rurală, intuia în baciul Micu o ipostază fundamentală a țăranului român, ce fusese eternizată în balada **Mioriței.** Scriitorul nu se impiedica de prima lui contradicție. Privit cu simpatie și idilizat, prietenul copilăriei lui Matei Damian supraviețuiește estetic vorbind prin filozofia lui ancestrală și prin limbaj. Una din marile calități ale lui Duiliu Zamfirescu este de a ști să-și asculte personajele. Vorbirea țărănească, aci eliptică și tărăgănată în sincope, aci bîrfitoare, aci mînioasă acumulînd negre blesteme, ni se revelă de o rară autenticitate. Suferința baciului Micu se comunică greoi, bolovănos, cu supunere și cuviință în fața stăpînului, dar și cu o demnitate în sfîșierea lui sufletească:

— M-aș hi rugat la matale de o vorbă.

— De ce vorbă? întrebă Matei răstit.

— Păi, eu m-aș hi rugat să-mi dai drumul, Coane.

— Te-ai supărat dumneata?

— Dară! să mă supăr, zise baciul domol: eu știu că sînt vinovat.

— Atunci ce vrei de la mine?

— Nu mai pot sluji, Coane, mi-au omorît cîinele, s-a isprăvit și cu mine".

O figură de țăran tratată mai realist este Lefter, cel care-l atacă pe Tănase Scatiu și strigă avocatului angajat de arendaș: „Dă-te jos tîlharule, care vrei să ne sărăcești". Acum romanul își schimbă tonalitatea, el intrînd în albia învolburată a epicii sociale, a mișcărilor colective, a înfruntărilor sîngeroase. Îmbulzirea țăranilor acasă la Scatiu, ancheta judecătorilor, scena schingiuirilor cu „vîrtejul" a celor răzvrătiți, sînt nuclee pe care le dezvoltă cu alte forțe nutritive Liviu Rebreanu. Atmosfera apăsătoare de revoltă, protestele ascuțite și amenințătoare ce vin din partea unor țărani îndrăzneți ca Lefter („Corb la corb nu-și scoate ochii!", „Să nu-ți calce chiciorul pe ogorul meu că te zburătuiesc!"), toată stihia aceasta incendiară, condusă parcă de un înger nevăzut al răzbunării și al dreptății, va trece pe de-a-ntregul în **Răscoala.** Duiliu Zamfirescu ne dă acum cîteva pagini de epică densă, concentrată, cu o siguranță de linii și o sobrietate puțin obișnuită: „Lefter aruncă cu ciomagul în el, înjurînd, dar Scatiu se tupilă și brațul îi trecu peste cap. Calul se mișca cu o nespusă îndemînare; se retrăgea cu cîțiva pași, sărea într-o parte și într-alta, se învîrtea printre oameni așa de repede, încît nimeni nu putea să pue mîna pe el. Iar biciul plesnea în dreapta și în stînga și pe cine-l ajungea, îi crăpa pielea. Scatiu sta ghemuit cu căciula îndesată pe ochi, cu dîrlogii strînși în mîna stîngă, înfipt în șa ca un drac. Lefter cu mîna la cap se ținea după el, și cînd îi veni bine îl lovi odată cu bîta peste țîrloi, de-l secă la inimă".

Lăsîndu-și idilismul în veacul care murea, **Viața la țară** purta în atîtea din elementele ei de caracterologie și de construcție, de atmosferă și de limbaj, o forță prevestitoare: marele roman românesc stătea să apară.

Al. SĂNDULESCU

DE ROMANCIER

rență și esență. În capitolul imediat următor, autorul va pune pe eroul principal să facă unele reflecții, foarte importante pentru criticul care vrea să desluşească tipologia specifică a acestei scrieri: „Ofițerii — spune Emil — au un avantaj uriaș față de ceilalți bărbați: uniforma (...). Fie cineva oricît de lipsit de valoare, de găgăuță și de neîndemînatec, uniformă îi dă farmec, îl ridică, îl scoate în evidență. Cîți camarazi nu am care în privința celor spirituale se plasează mult în urma celui din urmă copist de la tribunal, și ... impun! Nu e drept, dar e adevărat. Uniforma e o mantie fermecată, care-i fereşte pe oameni de a fi văzuți, care arată strălucire și lumină și acolo unde stăpînește o beznă înfricoșătoare... Vorbim și facem figură bună cîtă vreme putem pălăvrăgi prostii și fleacuri, după aceea ne retragem discret, cu o expresie nepăsătoare și tăcem. Civilii ne-ar putea face imposibili dacă ar discuta în fața noastră chestiuni serioase. S-a sfîrșit cu siguranță, șicul și eleganța noastră îndată ce nu e vorba de o bîrfă de precupețe..."

Tînărul autor nu stăpînește, sau nici nu vrea să utilizeze, arta cauterizării acestor fantoșe. Categoria estetică a comicului n-a reușit decît să ia haina unui umor „roz" — pentru a-l disocia de ceea ce André Breton numea umor „negru". Umorul acesta „de inimă" atrage atenția cititorului că scriitorul are conștiința relativismului manifestărilor omenești, că el însuși aparține acestei lumi. Sentimentul de solidaritate umană este o prezență vie și el va dăinui în întreaga operă ulterioară a lui Liviu Rebreanu, deși va fi vorba de mereu alte zone estetice.

Dar această idee atacă însăși noțiunea de „obiectivitate" în proza marelui scriitor, pentru că „răceala" și „indiferentismul" său nu se mai pot susține din moment ce autorul manifestă „compasiuni". O analiză la text, în marile sale creații, pe care ne propunem s-o dezvoltăm cu altă ocazie, va scoate în evidență anume structuri stilistice specifice, prin care „atitudinea" scriitorului se face simțită. G. Călinescu observa că, în *Răscoala,* scriitorul „ține cu țăranii", iar, de curînd, criticul Sorin Alexandrescu, într-un volum de *Analize literare și stilistice,* afirma, pe baza unor fapte lingvistice obiective, că în roman există o „coloratură afectivă" subterană. Această *disimulare stilistică* ni se pare a fi larg folosită de autor.

Compasiunea față de personajele cărților sale, viziunea autorului din interior asupra subiectului, trăsături detestabile — cum am văzut — de la începutul activității sale, duce la încadrarea lui D. Rebreanu, în evoluția literaturii transilvănene, cu *eticismul* său de totdeauna. Sentimentul solidarității umane era structural încorporat la scriitorul nostru, atît prin originea sa umilă, cît și prin condițiile vieții grele pe care a fost nevoit s-o ducă foarte devreme. Numai peste trei ani, în 1910, în aceeași scrisoare inedită către M. Dragomirescu pe care am amintit-o, citim această retrospectivă tristă asupra celor douăzeci și cinci de ani ai săi, atît de plini de încercări: „A fost ceva straniu în tot mersul vieței mele prea sbuciumate. Fie că voia soartei, fie că voia întîmplării sau a împrejurărilor, sau poate chiar firea și temperamentul meu, m-au izbit în lume cînd încoace cînd încolo. A trebuit să lupt mereu cu pisma, cu răutatea oamenilor, cu ura străinilor, cu necazurile de toate zilele, să duc o luptă poate prea grea pentru vîrsta și experiența mea. Și așa am ajuns să învăț și să sufer din practică toate cele ce majoritatea oamenilor de seama mea le învață și le aude din basme sau din cărți. Am vrut să mă urc; nu prin mijloace lăturalnice, ceea ce mi-ar fi fost mult mai ușor, ci prin puterile mele proprii. Și în loc să mă urc m-am coborît acolo unde nu se coboară decît cei mai slabi din viață.

Nu m-a omorît pe mine pușcăria, cum nu m-au răspus nici suferințile poate mai strașnice, mult mai grele decît acestea; pușcăria e o etapă în viața mea unde îmi pot îmbogăți inima cu sentimente pe care pînă aici nu le-aș fi putut întîlni nicăiri în viață. Și nu vorbesc de sentimentele josnice, care sînt mai dese afară decît aici, ci de unele din cele mai frumoase cum e, de pildă, mila cea dumnezeiască, în înțelesul cel mai creștinesc". Nicolae Iorga se plîngea că n-a mai întîlnit la Rebreanu „Ardealul cuminte al lui Slavici" și „cel de o înaltă valoare etică al domnului Agîrbiceanu" *(Istoria literaturii românești contemporane,* II, București, Ed. „Adevărul", 1934, p. 298). Valoarea etică nu lipsește prozei lui Rebreanu însă este exprimată cu alte mijloace — am zice mai moderne — nu cu tonul moralizant și didacticist al celor doi importanți prozatori pe care i-a dat Transilvania. Ori cît ar părea de paradoxal, ceea ce l-a ajutat pe tînărul scriitor să apuce pe alte căi este tocmai *anecdotismul* prozei sale de început, Mikszáth Kálmán, mentorul său în acea vreme, spunea că în anecdotă „pulsează observația și viața" și tot el îndemna pe tineri „să-și scoată materialul din ceea ce au văzut și nu din ceea ce au citit". Aceste precepte îl vor duce pe Rebreanu, după ce va depăși anecdotismul și aerul romanțios al oricărei juvenilități, la acel realism viguros din marile sale romane.

Nu putem ști și nici nu avem dreptul să facem pronosticuri asupra valorii fragmentului de roman păstrat pînă astăzi în manuscris, din moment ce el a rămas doar o intenție a scriitorului. El însă ne arată că primul gest ca prozator a lui Liviu Rebreanu a fost *romanul,* data de 5 noiembrie 1907 fiind cea mai veche notată pe o bucată de proză. Încercarea sa era temerară, deoarece la începutul secolului nostru „numai maeștrii se încumetau să anunțe că... au de gînd să se apuce de un roman" — cum spunea Liviu Rebreanu într-un interviu (Dan Petrașincu, op. cit.). Cauza o vede într-o suficiență intelectuală generalizată: „Scriitorii din generația mea nu-l depășeau pe Maupassant în lectură, iar cine-l cunoștea pe Zola sau Balzac trecea drept savant" (Ibidem). În ce-l privește „orizontul era altul", cultura germană, — dominantă în Imperiul Austro-Ungar, — stimulîndu-l să apuce pe calea lucrului solid și temeinic. „Cultura germană evident că m-a influențat făcînd să privesc lucrurile mai grav, mai serios. De aici cred că mi se trage mie înclinarea de constructivism și de temă socială.

Aici, în vechiul regat, cultura franceză a influențat mai ales prin ce era superficial și ușurel; dincolo, în Ardeal, pecetea germană a pus o notă de conștiinciozitate și răspundere"

Vocația sa de romnacier îl făcea să gîndească estetic pe spații largi, nuvelele sale chiar ordonîndu-se pe cicluri. Și ca traducător era atras tot de marile fresce ale literaturii universale. Doar peste un an și cîteva luni, de la încercarea sa de roman, în ianuarie 1909, se avîntă spre marea epopee tolstoiană *Război și pace,* traducînd dintr-un exemplar german 160 pagini (B.A.R., ms. 2 544).

Vor trece însă mulți ani pînă cînd scriitorul să iasă în lume cu marile sale creații. Dar încă din anii începuturilor Liviu Rebreanu se îndrepta sigur spre zone estetice cărora el le va da strălucire.

Stancu ILIN

liviu rebreanu

„Pădurea spînzuraţilor"

„Acum ce mai stai ? Aide, potriveşte cel puţin locul şi trage mai sus funia !..."

Apostol Bologa către caporal.

Pădurea spînzuraţilor este dintr-acele cărţi a căror vitalitate literară suportă cele mai diferite comentarii, de la cele mai pedestre pînă la cele mai acute. Reluarea ei în infinite variante este proba longevităţii artistice. Despre acest roman al lui Rebreanu s-au scris comentarii ce chiar dacă se ating sau coincid nu se suprapun niciodată în întregime. Interpretarea cărţii a suferit chiar un regres în ultima vreme. De la o observaţie ca aceea a lui Al. Philippide : „Eroii lui nu sufăr de nici o boală a personalităţii, sînt oameni bine definiţi, conduşi de instincte sau de patimi bine conturate", care stabilea observaţia într-un teritoriu propice romanului, s-a ajuns la o considerare de suprafaţă a lui. S-a spus despre **Pădurea spînzuraţilor** că este o carte antirăzboinică, că problema este a atitudinii pe care o ia faţă de război Apostol Bologa. Fără a fi fals este superficial. Războiul este doar un moment care favorizează desfăşurarea unei crize imanente, este aşa cum zice Al. Philippide „catrastofa exterioară" care o dezlănţuie pe cea dinăuntru. Personajul este tipicul personaj al lui Liviu Rebreanu pus de astă dată în conjuncturi noi.

Drama e a nehotărîrii. Dar nu a greutăţii de a alege între principii, ci a neputinţei de a opta în plan practic pentru soluţia cea mai demnă. Apostol Bologa nu ştie să ia hotărîrea cea mai potrivită autoportretului său moral. Omul este inferior acestui autoportret şi complet surprins de evenimente. **Pădurea spînzuraţilor** este cartea unui nehotărît : indiferent unde şi cînd, în război sau timp de pace, omul ar fi fost acelaşi. Războiul nu face decît să evidenţieze violent neputinţa insului de a se însera evenimentelor care-l strivesc precum un tăvălug. Bologa acţionează mereu aşa cum e şi firesc în virtutea aceluiaşi caracter. Expresia clară a acestui caracter n-o dau însă decît solicitările veritabile şi contextul unui război fratricid este una potrivită. Aruncat în această viltoare Apostol Bologa e supus unor solicitări fără precedent. Vocile conştiinţei, adormite sau niciodată puse în lucrare, se deşteaptă. Cartea este istoria treptatei treziri a conştiinţei lui Bologa prin examene succesive şi a greutăţii cu care omul se lasă pilotat de reala sa conştiinţă.

Lui Bologa i se impune să decidă imediat, în planul concret al tranşeelor şi reţelelor de sîrmă ghimpată. Cerebralitatea afişată pînă atunci de erou se dovedeşte neputincioasă. Fondul său „omenesc" nu se supune raţionamentelor sale. Retragerea instinctivă din zonele şi momentele periculoase contrazice adesea comandamentele unei conştiinţe alimentată de o instinctivă apartenenţă la grupul etnic susţinută de ideea livrescă a unităţii naţionale.

De altfel, în foarte multe din gesturile sale, Bologa este un livresc. Nu el trăieşte principiile şi ideile, ci acestea îl supun. El le acceptă fără a le fi verificat cu adevărat, iar acestea din urmă îl verifică pe el, pe Bologa, fără milă în război. Plecarea pe front este un fals act de voinţă. Bologa pleacă, de fapt, sub un impuls sentimental. Aici, pe front, însă se va verifica toată scheleria rigidă şi livrescă a ideilor şi sistemelor sale. Nu o va verifica Bologa, ci se va verifica singură. Ea nu-l poate apăra pe Bologa de crah sufletesc.

Dramatică este zbaterea între extreme, efortul de autodepăşire, saltul spre o condiţie omenească expurgată de tirania instinctului de conservare care împiedică realizarea absolută a spiritului. Bologa e un om ce „n-a văzut încă idei". Le-a împrumutat sau şi le-a însuşit. Nu le-a descoperit singur. Insul e pînă la un punct un „dresat" care, pus în situaţia de a lua singur hotărîri, se zbate fără scăpare. Superioritatea lui era falsă. Deşi un civilizat, el nu avea înalta educaţie a spiritului.

Acest om, atît de terestru în fond e obligat prin comotii succesive să încerce o depăşire a condiţiei sale, să aibă o reală conştiinţă decantată de instincte, să vadă idei. Dar acest nou contact nu-l va salva pe Bologa. El fuge de hora înnebunitoare a ideilor, apelînd tot la reflexul instinctelor, la gesturile automate. El va căuta să se refugieze în rit, mai exact spus, în mişcările rituale. Omul fuge de poarta pe care i-o deschide conştiinţa, înapoi. E incapabil să suporte puternica şi necruţătoarea lumină spre care este împins.

Cu cît ne apropiem de final, întovărăşim un Apostol Bologa mistic, religios chiar. Regresiunea este şi ea treptată. Iubirea pentru Ilona, fiinţă primară, ingenuă în felul celor eminesciene, este prima treaptă.

„Sub cerul cenuşiu de toamnă ca un clopot uriaş de sticlă aburită, spînzurătoarea nouă şi sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea braţul cu ştreangul spre cîmpia neagră, înţepată ici-colo cu arbori arămii. Supravegheaţi de un caporal scund, negricios, şi ajutaţi de un ţăran cu faţa păroasă şi roşie, doi soldaţi bătrîni săpau groapa, sculpindu-şi des în palme şi hîciind a osteneală după fiecare lovitură de tîrnăcop. Din rana pămîntului groparii zvîrleau lut galben, lipicios..."

Astfel începe romanul. Şi astfel va sfîrşi. Sub o spînzurătoare simbolică, Rebreanu îşi compune şi această carte ca pe un cîntec închis în care ultima notă coincide cu prima.

„ — Un moment, domnule căpitan, rosti Bologa triumfător, întorcîndu-se spre caporalul asudat, parcă i-ar fi adus mîntuirea. E prea înalt, nu vezi ? strigă minios. Cum să se cţtere condamnatul pe asemenea... În sfîrşit, ce-mi fac eu sînge rău cînd nici nu e în atribuţiile mele execuţia ?... Să vedeţi voi ce va zice domnul general, să ţineţi minte !... Acuma ce mai stai ? Aide, potriveşte cel puţin locul şi trage mai sus funia !... Ce oameni !"

El îşi pune eroul în menghinea propriilor gesturi. Apostol Bologa e, în fapt, propriul său călău. Participarea lui la executarea cehului Svoboda e de fapt participarea anticipată la propria sa execuţie. Un suflu de fatalitate străbate începutul romanului, reinnodîndu-se în final.

„ — Nimic nu e mai presus de om ! se ridică atunci Gross, grăbit, ca nu cumva să-i ia cineva vorba. Dimpotrivă, omul e mai presus de orice, mai presus chiar de întreg universul ! Ce-ar fi pămîntul fără de omul care să-l vadă, să-l iubească, să-l măsoare, să-l înconjoare?... Ca şi pămîntul, universul numai prin om a devenit o realitate interesantă. Altfel, ar fi o zbuciumare stemă de nişte energii oarbe, altfel, adică fără sufletul omului. Toţi sorii universului nu pot avea altă menire decît să încălzească trupul omului, care adăposteşte grăuntele divin al inteligenţei. Omul e centrul universului, fiindcă numai în om materia a ajuns la conştiinţa propriului său eu, a ajuns să se cunoască !... Omul e Dumnezeu !"

Elogiul lui Gross e şi elogiul lui Rebreanu. **Pădurea spînzuraţilor** pare a fi cea mai eseistică dintre cărţile prozatorului. Ideea de om sub semnul marii demnităţi este şi a lui Rebreanu. De la acest punct de înaltă perspectivă este privit şi destinul lui Apostol Bologa.

„Am crezut că, tăinuind-o voi scăpa de ea, şi acum mă gîtuie... Ai văzut privirea lui Svoboda sub ştreang ?... Nu se poate să n-o fi remarcat. toată lumea a văzut dispreţul, şi mîndria, şi nădejdea... Asta-i moartea noastră eroică ! Pe frontul italian, un român a fost spînzurat pentru aceeaşi vină... Am văzut bine, a avut aceeaşi privire în faţa funiei... Atunci însă n-am priceput nimic. Tocmai peste cîteva luni mi-am dat seama în groază şi în laşitate... Trei ofiţeri din regimentul meu, unul chiar din divizionul meu, toţi cehi, au fost prinşi într-o noapte între linii, cu planuri, şi cu hărţi, şi cu secrete. Eu eram să fiu al patrulea, dar în ziua plecării am primit de acasă o scrisoare şi m-am ascuns ca un hoţ. Scrisoarea mi-a reamintit casa, copilaşii, nevasta, în scrisoare am regăsit speranţe de viitor şi de fericire, am găsit multă, toată iubirea mea... Cum să risc eu toate acestea pentru... pentru ceva.. pentru un vis ?... Totuşi, pe urmă am fost trimis şi eu, cu dînşii în faţa Curţii Marţiale, ca complice. Şi acolo m-am lepădat de ei, ca de lepră, şi am tăgăduit, agăţindu-mă cu desperare de viaţa asta ruşinoasă ! Iar ei au tăcut şi nici măcar nu m-au dispreţuit. Secera morţii scinteia în faţa lor, şi ei n-au clipit din ochi... Apoi, cînd s-a citit ameninţarea spînzurătorii, au strigat toţi trei într-un glas, acolo, înaintea curţii, „trăiască Boemia", în vreme ce eu tremuram ca un biet cersetor, de milă. Ba, ca să dovedesc tuturor cît sînt de nevinovat, m-am dus şi la execuţie... Vezi pînă unde poate merge laşitatea ?... Lîngă sat e o pădure prin care armata şi-a croit drumuri speciale, terite de aeroplanele italiene, pentru treburile frontului. Am mers cu convoiul de execuţie şi am ajuns într-o poiană largă. Convoiul s-a oprit puţin în mijlocul poienii şi m-am uitat împrejur, să caut stîlpii spînzurătorilor... Stîlpii nu erau, dar, în schimb, în fiecare copac atîrnau oameni, agăţaţi de crengi, cu capetele goale şi cu tăbliţe de gît, pe care scria „trădător de patrie", în trei limbi. Mi-a înghetat inima în piept, şi totuşi n-am îndrăznit să tremur. Ca să-mi pot tăinui mai lesne înfiorarea, mi-a trecut prin minte să-i număr, să văd cîţi sînt... Închipuieşte-ţi ticăloşie de om ! Dar cum să-i numeri, cînd toată pădurea era plină de spînzurati ? Ori poate că numai groaza m-a făcut să-mi pară mai mulţi ?... Atunci am închis ochii, gîndindu-mă cu mirare stupidă : „Asta-i pădurea spînzuraţilor..." Un maior ungur, înalt şi cu profil de pasăre, mi-a şoptit, poate ca să mă ispitească : „Toţi sînt cehi... şi ofiţerii, şi soldaţii, numai cehi !" Am tăcut, parcă mi-ar fi făcut o mustrare. Apoi i-au spînzurat pe toţi trei deodată şi pe acelaşi copac, un tînăr bătrîn, cu tulpina scorburoasă. Cînd le-au pus ştreangul de gît, m-am uitat bine în ochii lor... Străluceau cumplit, ca nişte luceferi prevestitori de soare, şi atît de măreţ, şi cu atîta nădejde, că toată faţa lor părea scăldată într-o lumină de glorie. Atunci m-am simţit mîndru că sînt frate cu cei strălucitori de sub ştreang şi am dorit moartea cu o însetare uriaşă ! Dar numai o clipă, o singură clipă !

Istorisirea lui Klapka conţine terifianta metaforă a **Pădurii spînzuraţilor**, proiectată asupra întregului roman. Este unul din momentele revelatorii pentru Apostol Bologa. Autorul îşi pune treptat eroul în situaţia de a pricepe. Primele îndoieli sînt declanşate de execuţia lui Svoboda. Ele sînt întreţinute de Klapka, un adînc implicat în ciudata stare de lucruri care era aceea a armatelor imperiului austro-ungar. Apoi ştirea că va fi trimes pe frontul românesc. Şi aşa mai departe. Intîlnirea cu prizonierii români este unul din momentele decisive ale canonadei interioare a conştiinţei eroului.

„Într-o noapte fără somn apoi a găsit împăcarea. La urma urmelor, soarta a făcut bine ce a făcut. De ce ar fi dezertat el la ruşi, cînd tocmai i se oferea prilejul să treacă la români ? Pentru muscali ar fi fost un simplu şi dispreţuit dezertor, în vreme ce românii îl vor primi ca pe un frate. Dincolo dezertarea ar fi fost o crimă dezonorantă, urmată de o captivitate ruşinoasă ; aici va merge ca un adevărat erou, cu fruntea sus, şi va putea lupta îndată contra duşmanilor adevăraţi... Va să zică, teama de frontul românesc a fost fără temei. Noroc că soarta l-a ocrotit... Datoria lui e să trăiască şi să triumfe. Nu viaţa, ci moartea înseamnă laşitate pentru omul care are un ideal în lume".

Fuga de frontul românesc, o altă fugă de conştiinţă a sa, este înlăturată de circumstanţe. Apostol Bologa va accepta situaţia şi va încerca să dezerteze în liniile celor de aceeaşi limbă. E unul din momentele-cheie ale cărţii.

„Cineva s-a aşezat la masă, plin de încredere în cunoştinţele şi experienţele sale de viaţă, şi a decretat că oamenii trebuie să fie aşa şi aşa, că e bine cînd faci cutare lucru şi e rău dacă faci cutare. Şi în schema lui, acel cineva vrea să vîre cu sila sufletele vii, să le încătuşeze, parcă viaţa s-ar modela după dorinţele sau concluziile cuiva. Dar viaţa merge mereu înainte, nepăsătoare, sfîşînd nu numai sistemele savanţilor, ci chiar minţile oamenilor, plăsmuind în fiece clipă situaţii noi, idei noi, pe care fantezia liliputană omenească niciodată nu le va putea înţelege şi cu atît mai puţin prevedea. Un capriciu al vieţii a pus faţă în faţă milioane de oameni, pe care i-a însemnat cu moartea în frunte, silindu-i astfel să descopere în sufletele lor taine nebănuite şi să ia hotărîri neaşteptate. În vîrtejul vieţii, cărţile sînt grămezi de vorbe fără înţeles. Omul trebuie să-şi ferească numai conştiinţa să nu-i sîngereze".

Un alt pasaj eseistic dezvăluind nu numai o credinţă a autorului, cît şi unul din principiile esteticii sale : viaţa e nepăsătoare la principii, concluzii, raţionamente ! Fascinaţia ei, care a supus pe toţi marii romancieri, s-a exercitat din plin şi asupra lui Rebreanu. Încercarea lui de a capta viaţa, ignorînd orice estetică preconcepută, se explicitează destul de clar în acest pasaj.

S-a spus despre Rebreanu că n-avea stil. Ceea ce e adevărat din punctul de vedere al celor care au spus-o. Prozatorul avea însă un alt punct de vedere. El nu urmărea acest fel de stil. I s-a găsit stilul în altă parte, în desfăşurarea epică, unde proza sa este asemenea vieţii : Lucian Raicu „Naşterea sa ca romancier este expresia unui conţinut sufletesc de un fel deosebit, frămîntat ani de-a rîndul, mult înaintea apariţiei lui Ion, de obsesia unei „taine" primordiale ascunse în materia existenţei, dincolo de formele ei aparente, a unor legături trainice şi secrete ce dau o justificare mai profundă actelor disparate şi le unifică pe dedesubt într-un destin de neînlăturat. Pentru a capta sensul acestor legături, scriitorul trebuie să cuprindă durata nefragmentată, curgerea integrală a unei existenţe, ciclurile compacte ale timpului, să creeze din nou viaţa, cu „duhul" ei impalpabil, de-o esenţă parcă misterioasă, silindu-se a-i dezlega simbolurile majore, supracotidiene, şi evitînd a da cititorului senzaţia că i le atribuie prin speculaţii şi artificiu".

— „Sufletul e acelaşi la ţărancă şi la contesă, răspunde Bologa cu mai multă înţelepciune. Cel puţin în privinţa cuprinsului... Numai forma a schimbat-o civilizaţia. Şi eşti sigur că schimbarea s-a făcut întru fericirea omului ?... Nu, nu, eu cred că civilizaţia a falsificat pe om şi l-a înrăit ; omul primitiv e bun, şi drept, şi credincios, de aceea e mult mai fericit ca omul civilizat !... Imensei majorităţi a omenirii civilizaţia nu i-a dăruit pînă azi decît războiul, care pune faţă în faţă milioane de oameni şi care ucide mii şi mii de suflete într-o secundă ! Binefacerile civilizaţiei se răsfring numai asupra cîtorva privilegiaţi suferind de plictiseală şi de spleen. Pentru o mie cinci sute de milioane de oameni civilizaţia e o pacoste, dacă nu chiar un rafinat sistem de robire !".

Dragostea pentru Ilona este momentul intrării în rit. Rebreanu avea reprezentări simbolice asupra vieţii. El vorbeşte de un **glas al iubirii,** de un **glas al pămîntului,** emanaţii originare de dincolo de om, care-l domină şi supun.

Ţărăncuţa ingenuă, fiinţă legată de ciclica viaţă agrară, mărginită în date calendaristice fundamentale, este implicit o fiinţă a riturilor.

Apoi Bologa, în această fază de consum sufletesc zdrobitor, încearcă să evite complicaţiile apăsătoare ale conştiinţei, simte nevoia unei reîntoarceri la fire, traduse, amîndouă, printr-o imperioasă **nevoie de somn.** Pe scurt, Apostol Bologa aspiră, în momentele dinaintea prăbuşirii, la o viaţă a funcţiilor şi satisfacţiilor organice simple, ca existenţa unei plante. Este **setea de repaus.**

Ridicat în acest plan de abstractizare, Rebreanu se întîlneşte cu Eminescu. Nevoia colosală de somn a eroului liric eminescian, setea de repaus, uitarea lui de sine, integrarea lui în natură, se întîlnesc cu încercarea lui Apostol Bologa de a se refugia în viaţa automatică a fiinţei.

Ajuns la acel punct al încordării în care fiinţa nu-i mai rezistă, Apostol Bologa manifestă aceeaşi sete de repaus, cu aceleaşi apetituri pentru viaţa frustă a speciei, prin negarea nevoii de individualizare. Bologa încearcă să dezerteze din social, fără a reuşi. E neputinţa insului ce nu se cunoaşte bine pe sine, supus brusc cerinţelor personalităţii

Momentul ales de scriitor fixează punctul de sus al acumulărilor din care cauză şi duritatea situaţiei.

Bologa nici n-a ajuns măcar la conştiinţa abolirii războiului. Jalea sa e de a fi împiedicat să existe într-un circuit în care problematica nu capătă înfăţişări agresive. De aceea şi piere.

„Cînd deschise ochii, se pomeni lîngă stîlp. Mîna dreaptă atinse întîmplător lemnul rece şi umed ca pielea de şarpe. Se scîrbi şi începu să-şi şteargă umezeala pe dunga pantalonului. În timpul acesta însă îşi plimba liniştit privirea peste mulţimea de feţe ciudate şi necunoscute, parcă nici n-ar fi fost feţe omeneşti, care se ascundeau sub căşti lătăreţe, în lumina răcliilor tumuroase. Mirosul de răşină arsă îi gîdilă nările, şi fumul îl supăra, fiindcă-i întuneca vederea. Plecă puţin capul şi, aproape de picioare, văzu pămîntul deschis ca o rană urîtă, gălbuie. Groapa nu părea adîncă, şi lutul era azvîrlit numai în dreapta, alcătuind o movilă, pe care stătea pretorul, înălţîndu-se deasupra tuturor, ca şi cum el ar fi trebuit să... În stînga, la marginea groapei, un coşciug de brad, gol, descoperit... Capacul, cu o cruce neagră la mijloc, zăcea alături de o cruce mare de lemn pe care scria, cu slove strîmbe : Apostol Bologa... Numele i se părea străin şi se întrebă aproape supărat : „Oare cine să fie Apostol Bologa ?".

Documentar de M. UNGHEANU

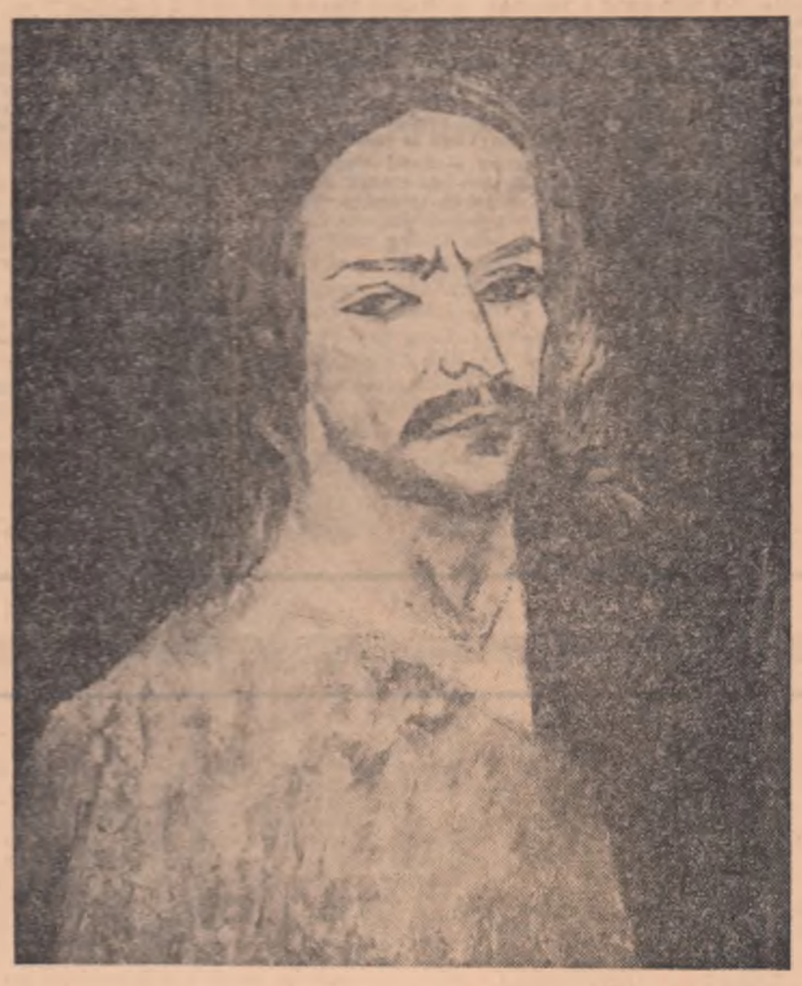

RHEA-SILVIA RADU „HORIA"

LUCEAFĂRUL

Revistă editată de
UNIUNEA SCRIITORILOR
din REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA

Redactor şef : Ştefan Bănulescu
Redactori şefi adjuncţi :
Cezar Baltag, Gheorghe Tomozei
Secretar general de redacţie :
M. Ungheanu

REDACŢIA :
Bucureşti, Bd. Ana Ipătescu 15
Telefon : 11.51.54 ; 12.16.10

ADMINISTRAŢIA :
Şoseaua Kiseleff 10, tel. 18.33.99

ABONAMENTELE
3 luni — 13 lei ; 6 luni — 26 lei ; 1 an — 52 lei

Tiparul executat la
COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII"
Paginator : Nicolae Ion.
Tehnoredactor : Ştefana Harbur